

HANDLINGSPLAN

Råde kommunes plan for språk, lesing og skriving

GJELDER FOR BARN OG UNGE I ALDEREN 1-16 ÅR

Råde
kommune

Forord

Å gi tilgang til språket er en av våre aller viktigste oppgaver hjemme, i barnehagen og på skolen. Å gi barn og unge en solid språkkompetanse, er av stor betydning for barn og unges videre liv. Språket bidrar til å forme vår identitet, oppleve fellesskap med andre mennesker og føle tilhørighet i samfunnet.

Råde kommune vedtok 22.05.2019 «Strategiplan for språk, lesing og skriving for alle barn i alderen 1-16 år». Denne handlingsplanen bygger på strategiplanen og gir en tydelig retning for arbeidet delt inn i områder for barnehage, småskoletrinn, mellomtrinn og ungdomstrinn. Dette skal sikre en enhetlig praksis for de som jobber med barn og unge i Råde kommune. Som nyansatt og som ansatt i barnehage og skoler i Råde vil du her kunne finne god informasjon om «slik gjør vi det i Råde» når vi jobber med språk, lesing og skriving.

Språklig kompetanse forstås som evnen til å snakke, lese, skrive, lytte og tenke kritisk for å kunne forstå muntlig, skriftlig, visuell og teknologisk basert informasjon. Språklig kompetanse handler om evnen til å forstå det som blir sagt og lest, å kunne bruke språket funksjonelt og kritisk – og å kunne uttrykke seg relevant muntlig og skriftlig i ulike situasjoner. Språk er et viktig sosialt samhandlingsverktøy, og et verktøy for kommunikasjon og kunnskapstilegnelse.

Utvikling av språk er noe av det viktigste som skjer i et barns liv. Gjennom språket lærer barn å forstå seg selv og sine omgivel-

ser. Språktilegnelsen er biologisk betinget, og barn er født med en iboende evne til å utvikle og anvende språket.

Det er likevel en forutsetning at barn må være i et språklig miljø med gjensidig kommunikasjon og hvor barnets språklige uttrykk tolkes og forsterkes for at de skal tilegne seg en god språkutvikling. God sammenheng i barns og unges språkutvikling forutsetter et nært samarbeid mellom barnehagene og skolene, og synliggjøres gjennom rutiner for overganger i læringsløpet.

Strategiplanen skal sammen med denne handlingsplanen bidra til å sikre god og hensiktsmessig progresjon i barn og unges språkutvikling. Planen skal sikre at ansatte i barnehager og skoler bidrar til sømløse overganger i alle nye steg i læringsløpet. Samtidig vil arbeidet med å bli sertifisert som dysleksivennlige skoler bidra ytterligere til at vi kan legge godt til rette for å at vi skal lykkes i vårt arbeid med språkstrategiplanen.

Arbeidsgruppa som har jobbet frem denne planen fortjener en stor takk for sitt gode arbeid. Jeg har stor tro på at denne planen vil gi barn og unge i Råde de aller beste muligheter for å bade i språk. Lykke til med å ta handlingsplanen i bruk!

Thomas H. Meyer
Kommunalsjef oppvekst og levekår

Thomas H. Meyer
Kommunalsjef
oppvekst og levekår

Innledning	08
Alternativ og Supplerende Kommunikasjon (ASK)	09
1. Barnehage	11
Bevissthet om språkets form	12
Utviklingsområder barnehage-/førskolealder 1-6 år	15
2. Grunnskole	17
Lesing som grunnleggende ferdighet	18
Skriving som grunnleggende ferdighet	21
Muntlig bruk av språket som grunnleggende ferdighet	21
3. Småskoletrinnet, 1.–4.trinn	23
«DEN FØRSTE LESEOPPLÆRINGEN»	
Utviklingsområder, 1.–4.trinn	25
4. Mellomtrinnet, 5.–7. trinn	31
«DEN ANDRE LESEOPPLÆRINGEN»	
Utviklingsområder, 5.–7.trinn	34
5. Ungdomstrinnet, 8.–10.trinn	39
«DEN TREDJE LESEOPPLÆRINGEN»	
Utviklingsområder, 8.–10.trinn	42

6. Vedlegg	45
Vedlegg 1: Leseplakaten	46
Vedlegg 2: Veiledet lesing	47
Vedlegg 3: Lesing i alle fag - lesing av fagtekster. Et lite utvalg av muligheter	48
Vedlegg 4: Lese- og læringsstrategier	50
Vedlegg 5: Lesemåter	52
Vedlegg 6: Skrivetrekanten	53
Vedlegg 7: Å skape engasjement og lesemotivasjon	54
Vedlegg 8: Tiltaksliste	56
Vedlegg 9: Prosedyre for elever som har rett til grunnleggende norskopplæring	57
Vedlegg 10: Ordforklaringer	58
Vedlegg 11: Dysleksivennlig skole	60
Vedlegg 12: Tras	62
Vedlegg 13: LST - Lese- og SkriveTeknologi	64
Vedlegg 14: Når språk, lesing og skriving blir vanskelig	66
Vedlegg 15: Blyantgrep	68
REFERANSELISTE	70

Utgiver:
Råde kommune

Designet av:
Bettina A. Gjellan
Storybold reklamebyrå

Trykk:
Møklegaard Print Shop AS

Vårt arbeid med språkstimulering og lesing starter når barnet går i barnehagen.

Innledning

Råde kommunes plan for språk, lesing og skriving for barn og unge i alderen 1-16 år i Råde kommune, er forpliktende for barnehager og skoler i kommunen. De private barnehagene anmodes sterkt om å ta planen i bruk. Det er viktig med helhetlig tenking rundt alle barn, som skal gå i barnehage og skole i Råde kommune. Høsten 2017 ble det nedsatt en arbeidsgruppe med representanter fra barnehage og skoler, og mandatet var å lage en helhetlig plan for arbeidet med språk, lesing og skriving, som et vedlegg til «**Strategiplan for språk, lesing og skriving i Råde kommune**».

Råde kommunes plan for språk, lesing og skriving bygger på Opplæringsloven, Rammeplan for barnehagen, sentrale styringsdokumenter som fagfornyelsen (K20) og rammeverket for grunnleggende ferdigheter, samt nyere forskning som er gjort tilgjengelig gjennom Lesesenteret i Stavanger.

I integrering- og inkluderingsplanen til Råde kommune står det under mål 7.3.2 at barnehagene skal ha fokus på migrasjonspedagogisk teori og praksis. Det skal gis et systematisk språktilbud for 4- og 5-åringene i barnehager med stor andel minoritetsspråklige barn.

Vårt arbeid med språkstimulering og lesing starter når barnet går i barnehagen. Gjennom bevisst trening av ulike basisferdigheter, som blant annet språklig kompetanse, legges et godt grunnlag for senere språkutvikling og utvikling av leseferdigheter.

Råde kommune har gode rutiner for overgang barnehage – barneskole – ungdomsskole, slik at skolen kan fortsette opplæringsløpet fra barnets/elevens ståsted. Tanken er at denne planen skal være et arbeidsverktøy for pedagogiske ledere i barnehagen og lærere, samt assistenter/

fagarbeidere/miljøarbeidere i skolen/barnehagen. Videre i planen blir alle pedagoger i barnehage og skole omtalt som lærere. Den gir mange konkrete tips til hvordan man kan arbeide med språk, lesing og skriving, og sier noe om hva barn/ungdom skal kunne på de ulike alderstrinnene. Planen er tredelt; en for barnehage, en for barnetrinnet og en for ungdomstrinnet.

Planene for barnehage og skole har innledende deler, som tar for seg teori i forbindelse med språkarbeid. Den tar også for seg hva planverkene sier om dette. Deretter tar planen for seg de ulike alderstrinnene. Den er delt inn i områder ut fra hvilket nivå/trinn du som ansatt jobber, slik at du lett kan finne frem ditt aktuelle område.

Planen kan revideres ved behov. Vedleggene er ment som idéer. Den tidligere kommunale leseplanen og tiltak for barn/elever med lese- og skrivevansker er innarbeidet i denne helhetlige planen. I denne planen har vi valgt å legge ved lister med forslag til gode arbeidsmetoder som kan være kjennetegn på god praksis for barnehage, småskoletrinn, mellomtrinn og ungdomstrinn.

I Råde kommune er det nå fokus på at alle lærere er språk- og leselærere.

Det betyr at styrer/reaktor sørger for at alle lærere tar ansvar for å hjelpe barn/elever til å bli allsidige lesere. Lærerne skal sette fokus på barns/elevens leseopplæring i alle fag, og på alle trinn. Det er derfor forpliktende at det pedagogiske personalet setter seg inn i planen, bruker den i det daglige arbeidet, samt deler god praksis med andre ansatte i barnehagen/skolen.

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ask)

Barn og elever som ikke kan kommunisere ved hjelp av tale, har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK).

Utdanningsdirektoratet sier at alle som jobber i barnehage og skole bør ha kunnskap om, og ferdigheter i bruk av ASK. De sier og så at alle som jobber i barnehage og skole må anerkjenne at å snakke med ASK er like viktig og like verdifullt som å uttrykke seg gjennom talespråk. Arbeidet med ASK bidrar til at barnet og eleven, utvikler et funksjonelt språk for livet (<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/spesialpedagogikk/alternativ-og-supplerende-kommunikasjon-ask/>).

Alternativ og Supplerende Kommunikasjon er å kommunisere ansikt til ansikt på andre måter enn med tale. Ask kan være:

- En erstatning for tale
- Støtte til å utvikle tale
- Et supplement til lav eller utydelig tale

ASK er barnets/elevens språk, og deres måte å uttrykke seg på. Det er ulike årsaker til at barn og elever har behov for ASK. Hvilke kommunikative, språklige, motoriske og kognitive ferdigheter de har varierer veldig. I dag regner vi med at det er mellom 500 og 600 barn og elever i Norge (31.10.2022) med behov for ASK i hvert alderskull.

ASK deles inn i tre kommunikasjonsformer:

Partnerfortolket kommunikasjon er når kommunikasjonspartneren må tolke og svare på barna eller elevene sine kroppslige uttrykk i her- og- nå situasjoner.

Ikke-hjulpet kommunikasjon er når barna eller elevene lager ord selv gjennom bevisst bruk av lyder, eller ved hjelp av egen kropp. De utfører gester, håndtegn eller peker på ulike måter. Disse lydene kan for eksempel være bevisst bruk av ja- og nei- lyd.

Hjulpet kommunikasjon er når barna eller elevene har ordene tilgjengelig i en fysisk form. De peker på kommunikasjonsmidler som inneholder grafiske symboler, eller de skriver.

Dette kan for eksempel være:

- Papirbaserte løsninger som kommunikasjonsbøker, tematavler eller enkeltsymbol
- Tekniske løsninger med tale-syntese som gir barnet eller eleven en stemme.

For mange vil det være nødvendig å veksle mellom ulike kommunikasjonsformer ut fra situasjon, behov eller stedet dere kommuniserer.

Tilrettelegging for barn og elever som snakker med ASK

Kommunikasjon og opplæring for barn og elever med behov for ASK er en prosess som strekker seg fra tidlig innsats og gjennom hele livet. Det er viktig at dere utarbeider en god plan for utvikling, opplæring og bruk av ASK. Barnet eller eleven har behov for tilrettelegging for å øke mestring i hverdagen, i læringssituasjoner og sosiale sammenhenger.

Språk og kommunikasjonsferdigheter utvikles i samspill med andre. Det er viktig at dere gir barn og elever som bruker ASK muligheten for samspill og deltakelse i barnegruppen eller klassen. For å kunne være gode kommunikasjonspartnere må de andre barna og elevene få opplæring i barnets eller elevens kommunikasjonsform. Mange barn og elever vil kunne ha glede og nytte av det økte fokuset på språk og kommunikasjon som ASK kan gi. Vennskap og kontakt med jevnaldrende er viktig for trivsel og identitet.

For at barn og elever som bruker ASK skal kunne kommunisere med de andre barna eller elevene, og for at de selv skal ha best mulig forutsetninger for å delta, er det viktig at dere har et bevisst forhold til hvor dere plasserer barnet eller eleven i rommet. Å kommunisere via ASK kan ta lenger tid, særlig tidlig i læringsprosessen. Dere må være tålmodige, slik at barnet eller eleven får nok tid til å si det hun eller han vil på kommunikasjonsformen sin. Dette bør dere også øve på sammen med de andre barna og elevene.

Barnehagen og skolens oppgave er å:

- gi barna og elevene tilgang til de ordene de trenger for å uttrykke seg og lære
- støtte utvikling av kommunikative og språklige ferdigheter ved å gi barn og elever spesifikk språklæring i ASK
- bruke håndtegn og grafiske symboler i daglige samspill- og læringssituasjoner
- sørge for at språkopplæring og faglig opplæring er godt sammensydd, tilpasset og at naturlige situasjoner blir brukt til opplæring
- lar barnet eller eleven ta del i aktiviteter hvor de får utforske, leke og lære om bokstaver, bokstavlyder, ord, lesing og skriving

Barnehage- og skoleledelsens oppgave er å sikre at personalet:

- har relasjonskompetanse, i tillegg til relevant faglig og pedagogisk kompetanse
- samarbeider om å tilpasse språkopplæringen i ASK, arbeidet med fagområder og opplæringen i fag
- har kunnskap og ferdigheter som gjør at dere på mange måter kan tilpasse læremidler, innhold, oppgaver og vurderingssituasjoner til barnets eller elevens behov

Alternativ og Supplerende kommunikasjon i barnehage og skole

Barn og elever med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon har rett til å få bruke egnede kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler i barnehage og skole. Det samme gjelder barn og elever som har utfordringer med språkforståelse.

Barn og elever som bruker ASK skal få ha med seg, og bruke hjelpemidler de trenger for å kommunisere. Hvis et barn for eksempel har behov for å bruke talemaskin for å kommunisere, skal barnet få ha denne med seg i barnehagen eller på skolen. ASK kan være en del av det ordinære opplæringstilbudet. Det betyr at barnet eller eleven ikke alltid vil ha behov for vedtak om spesialpedagogisk hjelp eller spesialpedagogisk undervisning, selv om de har behov for ASK.

Rettighetene til ASK er regulert i:

- Barnehageloven § 39
- Opplæringsloven § 2-16, for elever i grunnskolen

For mer informasjon om Alternativ og Supplerende Kommunikasjon anbefales det også å se på Statped sine hjemmesider. Her finnes gratis ressurser, veiledning og kurs. Se: www.statped.no

Barnehage

Bevissthet om språkets form
Utviklingsområder barnehage-/førskolealder 1-6 år

Bevissthet om språkets form

Som det blir presisert i innledningen er barnehagen en viktig språkarena. Det skal gjennom systematisk og planmessig arbeid, jobbes med utviklingen av språk i barnehagen. Dette skal være med på å skape et godt fundament for den første lese og skriveopplæringen i skolen.

Et av de viktigste fundamentene i barns språkutvikling er fonologisk bevissthet. Fonologisk bevissthet, er bevissthet om hvordan språket er bygget opp av lyder. Ofte kalles det bevissthet om språkets form, fordi det handler om kunnskap om form, ikke mening eller innhold. Å få fonologisk bevissthet innebærer at barnet lærer seg å rime, klappe stavelser og etter hvert lytte ut lyder i ord. Det betyr for eksempel at barnet blir i stand til å høre hvilken lyd et ord starter med. Eksempel: «Katt» starter med lyden «K». Etter hvert lærer barnet også å ta bort og bytte ut lyder. Eksempel: Bytt «H» i ordet hus med «M» og vi får ordet mus.

Fonologisk bevissthet utvikler seg gradvis gjennom barndommen. Typisk er at barnet først lærer å rime, klappe stavelser og ha bevissthet mot større enheter i språket. Gradvis mot skolestart får barnet større bevissthet og kunnskap om mindre enheter i språket og språkllyder. Fonologisk bevissthet henger sammen med evnen til å lære seg å lese. Når det snakkes om fonologisk bevissthet og leseferdigheter, menes det den tekniske siden av lesingen – evnen til å lære seg å avkode sammenhengen mellom lyd og bokstav. Det å mestre dette er en forutsetning for å senere kunne lære seg å lese med mening, og for å kunne forstå innholdet i en tekst.

I *Stortingsmelding 19*:

Tid for lek og læring- Bedre innhold i barnehagen er det foreslått at man skal utvikle:

En veiledende språknorm for det språklige grunnlaget barnet har med seg fra barnehagen

(side 54).

Den skal ifølge meldingen også omfatte språkets form- altså fonologisk bevissthet. Selv med en slik norm er det viktigste selv sagt at vi har tiltak som kan gjennomføres for disse barna. For barn som strever med fonologisk bevissthet vil det altså si lekepregede tiltak hvor det fokuseres på rim, stavelser og lyder i ord. Et alternativ til en norm er å gi fonologisk bevissthetstiltak til hele gruppen barn.

Når vi arbeider med fonologisk bevissthet, vil vi nok lett se hvilke barn som trenger det mer enn andre, og vi kan da fokusere på dem.

Kilde: <https://utdanningsforskning.no/artikler/fonologisk-bevissthet-og-barnehage-en-veiledende-spraknorm>, Publisert 2016

I Rammeplan for barnehagen står det at barnehagen skal bidra til at barna får utforske og utvikle sin språkforståelse, språkkompetanse og et mangfold av kommunikasjonsformer, i sitt arbeid innenfor fagområdet Kommunikasjon, språk og tekst. Barn i barnehagen skal få møte ulike språk, språkformer og dialekter gjennom rim, regler, sanger, litteratur og tekster.

I **Rammeplan for barnehager** står det:

Barnehagen skal være bevisst på at kommunikasjon og språk påvirker og påvirkes av alle sider ved barnets utvikling. Gjennom dialog og samspill skal barna støttes i å kommunisere, medvirke, lytte, forstå og skape mening ...

Alle barn skal få god språkstimulering gjennom barnehagehverdagen, og alle barn skal få delta i aktiviteter som fremmer kommunikasjon og en helhetlig språkutvikling.

UTVIKLINGSOMRÅDER BARNEHAGE-/FØRSKOLEALDER 1–6 ÅR

Utviklingsområder

Kjennetegn på god praksis:

Språklig bevissthet

Barnehagens ansatte har kompetanse og praksis som støtter opp under alle elementer av barnets språkutvikling.

- Ordproduksjon
- Språkforståelse
- Språklig bevissthet- kunne motta og tolke et budskap
- Uttale- mimikk- og kroppsspråk
- Setningsproduksjon
- Innlæring av tegn
- Lære å bruke- og forstå bilder og symboler
- Samspill
- Kommunikasjon
- Oppmerksomhet

- Ansatte vet hva som forventes av språkutviklingen ut fra alder, og hvilke utfordringer som kan påvirke. Se vedlegg 14
- Barnehagen har gode rutiner for bruk av TRAS til observasjon av språklige utvikling, diskuterer alltid observasjoner i team, og setter inn tiltak ved behov
- Språkligutviklingen observeres systematisk og kontinuerlig. Det betyr at du observerer barna ut fra noen spørsmål/tema du på forhånd har tenkt ut. Observasjoner går som en naturlig del av praksis gjennom barnehageåret, og brukes ikke som en test av barnets ståsted ved et gitt tidspunkt.
- Barnehagen har en tett og kontinuerlig dialog med barnets foresatte om dets språklige utvikling.

Språk i barnas lek

Barnehagens ansatte er trygge på når og hvordan de kan gå inn i barnas lek for å bistå de som trenger det, og delta i barnas lek for å stimulere deres verbale språk.

- De voksne er oppmerksomme og bidrar til at alle får anledning til å delta og bruke språket sitt i forskjellige typer lek, uavhengig av hvilken måte barnet kommuniserer på
- De voksne legger til rette for lek som inviterer til bruk av språket, og bidrar som en språklig rollemodell der de ser at det er behov
- De voksne bruker bevisst rim, rytme, og regler i både lek, språkgruppe og samlingsstunder, for å styrke språklig bevissthet

Språkutviklende samtaler

Barnehagen jobber systematisk, for at alle skal tilegne seg språket gjennom språkutviklende samtaler og fortellinger

- De spontane og uformelle samtaler er viktige læringsarenaer
- Alle får mulighet til å delta i godt tilrettelagte og organiserte hverdagssamtaler
- Bevisst bruk av felles opplevelser som utgangspunkt for samtaler og tekstskaping
- De voksne benevner og setter ord på ting som omgir oss i hverdagen
- De voksne legger til rette for aktiviteter som bidrar til å styrke barnas begrepslæring

Bøkernes verden

Barnehagen jobber systematisk, for at alle skal tilegne seg språket gjennom bøker og språklig bearbeiding av innholdet

- Alle barn får mulighet til å bli lest for hver dag
- Barnehagen har et godt utvalg av bøker, og samarbeider med biblioteket for å ha god tilgang på litteratur for barna
- De voksne bruker bøkernes elementer: Forfatter, tittel, omslag, tekst og illustrasjoner, i samtale med barna
- De voksne vet at det å formidle godt krever forarbeid
- De voksne bruker bøkernes handling for å reflektere, fabulere og dikte videre sammen med barna
- Bøker er alltid innenfor barnas rekkevidde
- Barnehagen legger til rette for at barn kan trekke seg tilbake for seg selv å bla i og lese i bøkene
- Barn med annet morsmål enn norsk, får tilgang til bøker på eget språk/ kommunikasjonsform

Oppdagende skriving

Barnehagen jobber systematisk, for at alle skal tilegne seg språket gjennom aktivt arbeide med barneskrift

- De voksne vet at oppdagende skriving er en vei inn i lesingen
- Barna får eksperimentere med skriving
- Skribleskrift skal anerkjennes av de voksne- barneskrijving er noe alle kan
- Utforsking og undring skjer i samhandling mellom barn og voksne
- Barna utfordres til å skrive barneskrift som den voksne oversetter til voksenskrift
- De voksne vet at bøker og felles opplevelser er et godt utgangspunkt for tegning og skriving
- Alle vet at det ikke er noe som er rett eller galt i barneskrift, og at all skriving skjer på barnas premisser
- Barnehagen er fysisk godt tilrettelagt med tanke på å motivere og inspirere barna til tegning og skriving
- Blyantgrep. Se vedlegg 15

2.

Grunnskole

Lesing som grunnleggende ferdighet

Skriving som grunnleggende ferdighet

Muntlig bruk av språket som grunnleggende ferdighet

Lesing som grunnleggende ferdighet

Den systematiske Lese- og skriveopplæringen begynner samme dag som barna begynner på skolen.

Opplæringen skal sikre at elevene blir trygge språkbrukere, at de utvikler sin språklige identitet, og at de kan bruke språk for å tenke, skape mening, kommunisere og knytte bånd til andre. Språket gir oss tilhørighet og kulturell bevissthet. (Udir).

Å kunne lese, uttrykke seg muntlig og skriftlig er grunnleggende ferdigheter som oppøves i arbeid innenfor alle fag og på alle trinn. Lesekompetanse vil være en viktig del av dagliglivet, og en nødvendig kompetanse for å kunne fungere i samfunnet både sosialt, i utdanning og i arbeidslivet. De aller fleste tekster som omgir oss i dag, består både av verbaltekst og en rekke meningsbærende ressurser.

Elektroniske tekster har mulighet til å utvide repertoaret ytterligere med levende bilder, animasjon og lyd. Dette gjør at lesing blir en stadig mer omfattende kompetanse. Literacy eller tekstkompetanse er en kompetanse som handler om å kunne beherske ulike tekster i forskjellige situasjoner i dagliglivet. Astrid Roe oversetter literacybegrepet på følgende måte: Elevene skal

forstå, bruke, reflektere over og engasjere seg i skrevne tekster, for å kunne nå sine mål, utvikle sine kunnskaper og evner, og delta i samfunnet.

Lesing er:

LESING = AVKODING x FORSTÅELSE x MOTIVASJON

Uansett hvordan ulike forskere velger å definere eller beskrive lesing, er det bred enighet om at lesing ikke dreier seg om å motta skrevne ord fra papir eller skjerm. Lesing forutsetter at leseren går aktiv inn i teksten med egne tanker, refleksjoner og vurderinger. (Astrid Roe 2011:22)

Avkoding

Med avkoding menes å forbinde lyd og bokstav. Dette gjelder for norsk og alle andre alfabetiske språk. Begrepet med «å knekke lesekode» refererer egentlig bare til å kunne koble om fra bokstavlyder til ord, eller skjønne det alfabetiske prinsippet som vårt språk bygger på. Dette er en teknisk ferdighet og innbefatter ikke forståelse. Denne måten å lese ord på blir slitsom, og det er en lite hensiktsmessig lesestrategi. Derfor må en lære seg å identifisere bokstavgrupper, som hører sammen og gir mening. Lesehastigheten økes gjennom å opparbeide seg et register av slike ordbilder.

God leseundervisning setter søkelys på å fremme gode avkodingsferdigheter, selv om elevene har knekt lesekode. Det er ikke bare bokstaver og ord som krever gode avkodingsferdigheter. Mange av tekstene elevene møter er sammensatte tekster som består av ulike grafiske elementer som bilder, tegninger og symboler. Lesing er å kunne forstå og kode om

de ulike elementene, og kunne sette sammen til en helhet. I undervisningen må en også rette oppmerksomheten mot avkoding av større enheter som setninger og sjanger.

Fagene representerer ulike tekstkulturer med ulike sjangre, ulike strukturer, tekstmønstre og et fagspesifikt vokabular. Tekster i ulike fag må leses på ulike måter. Læreren bør samtale med elevene om hva slags tekst de skal gå i gang med å lese, for å hjelpe dem med å justere lese måte etter sjanger. Kunnskap om hvordan en tekst er bygget opp, letter forståelsen og åpner for mer målrettet lesing. Se vedlegg 4.

Forståelse

Dette er den meningsskapende delen av leseprosessen. Den støttes av generell språklig kontroll, bakgrunnskunnskap og evne til å reflektere. Det er leseforståelsen som gjør det mulig å hente ut informasjonen av en tekst,

tolke og trekke slutninger av det en har lest og reflektere over det som står og vurdere det kritisk (Sandell 2006). Grunnlaget for leseforståelse blir lagt allerede i førskolealder, og det må derfor arbeides systematisk med fokus på språk både i barnehage og skole. Læring gjennom lesing bygger på leseforståelse, og her har også foresatte en sentral rolle.

Motivasjon

Sammen med avkoding og forståelse er motivasjonen en viktig faktor i leseopplæringen. Et godt læringsmiljø er dermed avgjørende. Læreren må være faglig trygg og ha kunnskap om ulike metoder, dersom elevene skal oppleve lesing som en positiv aktivitet (Austad, 2003). Det er motivasjonen som gjør at elevene får lyst til å lese og setter i gang. Engasjement skaper drivkraft i lesingen. Leselyst kan dyrkes fram gjennom gode leseopplevelser. Leseglede smitter! Se vedlegg 7.

Fag	Teksttyper og meningskapende ressurser
Engelsk:	Ulike typer engelskspråklige tekster av varierende lengde og kompleksitet
Kroppsøving:	Fagspesifikke tekster, kart, symboler
Kunst og håndverk:	Tegn og symboler, ulike tekstuttrykk, diagrammer, visuelle representasjoner og arkitekttegninger
Musikk:	Musikalske uttrykk, symboler, tegn og former for notasjon. Lesing av tekster
Mat og helse:	Faglige tekster: oppskrifter, bruksanvisninger, varemerking, reklame og informasjonsmateriell
Matematikk:	Tekster fra dagligliv og yrkesliv, sammensatte tekster som inneholder matematiske uttrykk, grafer, diagrammer, tabeller, symboler, formler og logiske resonnement
Naturfag:	Sammensatte tekster i bøker, aviser, bruksanvisninger, regelverk, brosjyrer og digitale kilder
Norsk:	Bredt utvalg sjangre fra nåtid og fortid på skjerm og papir
KRLE:	Fortellinger og fagstoff i tradisjonell og multimodal form
Samfunnsfag:	Faglige tekster, visuelle framstillinger, bilder, film, tegninger, grafer, tabeller og kart

(Fuglestad, Hoem og Håland, s. 15, 2017)

Lesebestillinger

Lærere bør gi spesifikke leseoppdrag til elevene. I stedet for å snakke om leselekser, kan det være hensiktsmessig å snakke om lesebestillinger. Lærerne må være spesifikke i leseoppdragene de gir til elevene, og unngå å gi rituelle og mekaniske lekser av typen les s. x-x i læreboka og gå på svarjakt. Leselekser av denne typen åpner ikke i stor nok grad for kritisk lesing, tolkning, refleksjon og vurdering av tekstens form og innhold.

Skriving som grunnleggende ferdighet

Å skrive er både en måte å utvikle og strukturere tanker på og en metode for å lære. Å kunne skrive vil si å kunne ytre seg forståelig, og på en hensiktsmessig måte om ulike emner og å kommunisere med andre. Skriving er også et redskap for å utvikle egne tanker og egen læring. For å kunne skrive forståelig og hensiktsmessig, må ulike delferdigheter utvikles og samordnes. Dette innebærer å være i stand til å planlegge, utforme og bearbeide tekster, som er tilpasset innholdet og formålet med skrivingen. Utviklingen av skriveferdigheter gjør det mulig å gå inn i ulike skriveroller i kunnskapssamfunnet.

Å utvikle skriveferdigheter er en forutsetning for livslang læring, og for å kunne delta aktivt i samfunnslivet på en kritisk og reflektert måte. Skriving er et nødvendig redskap for å lære fag på alle nivåer. Dette rommer både korte skrive- for å- lære-oppgaver og arbeid med spesifikke fagsjangere. I tillegg er det forventet at elevene skal arbeide med hele skriveprosessen fra plan til produkt.

Planlegge og bearbeide innebærer å kunne ta i bruk ulike strategier og kilder som forberedelse til skriving, og å være i stand til å revidere tekster på bakgrunn av egen vurdering og andres tilbakemeldinger.

Å utforme innebærer å kunne beherske og ta i bruk rettskriving, grammatikk, setningsoppbygging og tekstbinding på papir og skjerm sammen med andre uttryksmidler som bilder, figurer og symboler på en hensiktsmessig måte.

Kommunisere innebærer å kunne uttryk-

ke meninger, drøfte problemstillinger, dele kunnskap og erfaringer gjennom å tilpasse egne tekster til mottaker, innhold og formål.

Reflektere og vurdere innebærer å bruke skriving som redskap for å kunne følge med på og å utvikle bevissthet om egen læring.

Muntlig bruk av språket som grunnleggende ferdighet

Muntlige ferdigheter innebærer, ifølge Udir, å skape mening gjennom å lytte, tale og samtale. Det betyr å mestre ulike språklige handlinger, lytte til andre, gi respons og være bevisst på mottakeren når en taler selv. Muntlige ferdigheter er en forutsetning, for utforskende samtaler der vi skaper og deler kunnskap med hverandre.

Muntlige ferdigheter er en forutsetning for livslang læring og for aktiv deltakelse i arbeids- og samfunnsliv på en reflektert og kritisk måte.

Ferdighetsområder i muntlige ferdigheter

Forstå og vurdere omfatter de reseptive aspektene ved muntlige ferdigheter og innebærer å lytte, tolke og vurdere muntlig tekst og vise respekt for den som taler.

Utforme omfatter bruk av ulike uttryksmåter som støtte i både spontan og forberedt tale.

Kommunisere omfatter det å uttrykke meninger, drøfte problemstillinger og strukturere og tilpasse egen muntlig tekst til mottakere, innhold og formål.

Reflektere og vurdere omfatter å lytte til, gi respons, videreutvikle innspill fra andre og fremme egne meninger i spontane og forberedte samtaler.

Hvordan utvikles muntlige ferdigheter?

Utviklingen av muntlige ferdigheter starter i tidlig småbarnsalder, og opplæringen i skolen må derfor bygge på og videreutvikle ferdighetene. Gjennom utviklingen av muntlige ferdigheter i opplæringen blir kunnskap tilegnet og formidlet i alle fag. Muntlige ferdigheter gir muligheter til å gå inn i ulike roller ved å veksle mellom faglig og dagligdags kommunikasjon.

Muntlige ferdigheter blir utviklet gjennom aktiv deltakelse, for å kunne bli i stand til å mestre muntlige sjangre i stadig mer komplekse lytte- og talesituasjoner. Denne utviklingen er knyttet til innhold, språk og uttrykksmåter som kjennetegner de ulike fagene. På de laveste nivåene fører opplæringen fram til å kunne uttrykke egne meninger, framføre muntlige tekster, fortelle sammenhengende om opplevelser, ta ordet etter tur i en samtale, og lytte og gi respons til andre. Opplæringen på høyere nivå leder fram til å kunne ytre seg med grunngitte synspunkter, drøfte faglige spørsmål på ulike kunnskapsområder, forstå og ta hensyn til hvordan ulike uttrykksmåter påvirker budskapet, og vurdere egne ferdigheter.

Fellesnevneren for lesing og skriving i begynneropplæringen

Lese og skrive- to sider av samme sak. Ser vi på fellesnevnerne ved lesing og skriving er begge deler gjensidige pådrivere i utvikling av skriftspråket. I begge av disse aktivitetene jobbes det med lyd, bokstaver, ord og setninger. Her kreves det kunnskap om syntaks og forutsetter kjennskap til hva som karakteriserer tekster i ulike sjangere. Mange barn har allerede oppdaget skriving i barnehagen, tidlig skriveerfaring stimulerer fonologisk bevissthet hos barna, som igjen er en forutsetning for å kunne sette sammen bokstaver til ord.

Å kunne lese, uttrykke seg muntlig og skriftlig er grunnleggende ferdigheter som oppøves i arbeid innenfor alle fag.

- Lesing går fra den grunnleggende avkodingen til å lese, tolke og reflektere over tekster i ulike sjangre, for ulike formål og av ulik lengde og kompleksitet.
- Muntlige ferdigheter er å kunne samhandle med andre gjennom å lytte, fortelle og samtale. Utviklingen av muntlige ferdigheter går fra tidlig samhandling i lek og faglige aktiviteter til å bruke det muntlige språket stadig mer presist og nyansert.
- Å kunne lese innebærer å lese på papir og digitalt.
- Å kunne skrive går fra den grunnleggende skriveopplæringen til å planlegge, utforme og bearbeide tekster i ulike sjangre og tilpasset formål.
- Digitale ferdigheter i språkutviklingen er å kunne finne, vurdere og bruke digitale kilder i arbeid med språk. Solid begynneropplæring legger grunnlaget for livslang læring.

3.

Småskoletrinnet

Mellomtrinnet, 5.- 7. trinn, «Den første leseopplæringen»
Utviklingsområder

Den første leseopplæringen

På småskoletrinnet vektlegges prosesser som fører frem til at elevene knekker lese-koden. Nyere forskning viser at en raskere progresjon enn én bokstav i uka, gjør at elevene får mulighet til å komme raskere i gang med lesingen. Lesesenteret viser til forskning der elever som lærer flere bokstaver i uka, er ferdig med den første alfabetundervisningen før jul, dermed knekker elevene lese-koden kjappere. Elevene leser bøker og gjør det bedre på kartleggingsprøver. Viser til den kommunale planen for kartlegging.

Fordelen med å bli introdusert for alle bokstavene raskt, er at man vil møte på hver bokstav mange ganger i løpet av et skoleår, og at man kan jobbe mye med alle bokstavene over tid. Det vises også til at elever som trenger ekstra hjelp, identifiseres raskere, og nødvendige tiltak settes inn allerede midtveis i første klasse. Her vil lærerne også kunne få oversikt over hva elevene mestrer, og vil i større grad kunne tilpasse leseopplæringen til den enkelte elev. Det er viktig å kartlegge elevenes bokstavkunnskap hyppig.

Suksesskriterier for å lykkes med raskere bokstavprogresjon:

- Oppdatert på forskningen og arbeidsmetoden bak rask bokstavprogresjon.
- Ledelsen må være positiv og tilrettelegge for at det er gjennomførbart med riktige midler
- Lærerne praktiserer klar og tydelig ledelse
- Når første runde med bokstavinnlæring er gjennomført, gis elever tilpasset opplæring avhengig hvor de befinner seg i leseprosessen. Elever som trenger mer trening på å bli fonemisk bevisste, tilbys ekstra støtte i form av lesekurs. Dette kan også med fordel organiseres som stasjonsundervisning med veiledet lesing som en av aktivitetene

UTVIKLINGSOMRÅDER, 1.-4. TRINN

Utviklingsområder

Kjennetegn på god praksis:

Språklig bevissthet

Begynneropplæring med sterkt fokus på å øke elevens språklige bevissthet

- Språkets innhold
- Språkets form
- Språkforståelse
- Fonologisk bevissthet

1.klasse

- Arbeide med rim, regler, stavelser og rytme
- Leke med språket/ språkleker Arbeide med artikulasjon/uttale. Elevene får lytte og teste ut hvordan og hvor i munnen bokstavlyder og språklyder lages, lytte ut lyder i enkeltord, lytte ut forstavelser og endelser.
- Fonemsyntese, fonemanalyse. Analytisk lesing er en naturlig del av leseopplæringen- fra helhet (setning eller ord) til enkeltelementer (bokstaver og lyder).
- Bevisstgjøre på bokstav, ord og setning. Elevene lærer å se hvordan enkeltord til sammen utgjør større enheter og setninger, å kunne sette ordene i riktig rekkefølge slik at de til sammen gir mening, vite hvordan det å endre ordenes plass gir ny mening, å kunne binde setninger sammen til tekst.
- Vitser og gåter

2.klasse

- Stavelsesdeling
- Tekstforståelse/begrepsforståelse (vite hva tekst, setning og ord er)
- Ordbygging(morfologi)
- Fonemanalyse, fonemsyntese
- Lydsubtraksjon, posisjonsanalyse

3. og 4. klasse

- Morfemer, sammensatte ord, endelser, og ordfamilier
- Enkle og komplekse grafemer/lydpakker, diftonger
- Fonemaddisjon, fonemsubtraksjon,
- fonembytte

Lesing

Begynneropplæring i lesing og skriving med sterkt fokus på å øke elevens ordforråd

- Ordavkoding
- Lytte- og leseforståelse

2.klasse

- Leseflyt
- Leseinteresse

Identifisere første lyd/ siste lyd

- Fonem- /grafemforbindelse
- Trekke sammen lyder til ord. Syntetisk lesing er en naturlig del av leseopplæringen- fra enkeltelementer (bokstaver og lyder) til helhet (setning eller ord)
- Leseretning
- «Lesefinger»
- Sammenheng mellom skriftspråk og talespråk
- Høytlesing, medlesning
- Et fakta/faglitterært leseprosjekt i året
- Et skjønnlitterært leseprosjekt i året

2.klasse

- Enkle og komplekse grafemer/lydpakker
- Fonem-/grafemforbindelse
- Vokaler og konsonanter
- Diftonger
- Ikke lydrette, høyfrekvente ord, f.eks. jeg, meg osv.
- Lese enkle ord og setninger
- Lese tilpassede tekster
- Høytlesing

3. og 4.klasse

- Automatisere høyfrekvente ord
- Lese ord med enkle/kompliserte konsonantforbindelser
- Avkode nonsenord
- Lese ord som ikke er lydrett stavet
- Leser setninger med flyt, sikkerhet og forståelse
- Lese med innlevelse/intonasjon/ulike lesemåter
- Lese mellom linjene, trekke slutninger
- Oppfatte «rød tråd» i et hendelsesforløp
- Søke i fakta i ulike kilder
- Lese kritisk og reflekterende
- Overvåke egen lesing
- Høytlesning, felleslesning, stillelesning

Skriving

- Rettskriving
- Setningsbygning og tekstutforming
- Funksjonell skriving
- Tekstskaping
- Motivasjon og interesse

- Lekeskriving/pseudoskriving
- Skriveretning, blyantgrep
- Bokstaver (form, symbol, lyd), små og store
- Border, mønstre, former
- Skrive navnet sitt, skrive ord
- Skrive postkort, huskelapp osv.
- Tekstskaping felles og individuelt. Elevene får skrive egne tekster under veiledning av lærer. De elevene som ikke har lært seg alle bokstavlydene, oppmuntres til å bruke de bokstavene de kan.
- Ta i bruk Læringsstøttende teknologi (LST).

Se vedlegg 13

2.klasse

- Skrive ord/ korte setninger med bildestøtte
- Skriveretning, ordmellomrom, blyantgrep, forme, bokstaver
- Lydrette en- og tostavellesord
- Enkle setninger
- Skrive postkort, huskelapper, beskjeder osv.
- Sammenhengende skrift/stavskrift

3. og 4.klasse

- Språklig formulering
- Skiller små og store bokstaver
- Ord, setninger, rettskrivning, tegnsetting
- Funksjonell håndskrift
- Skrive lydstridige ord
- Skrive tekst med struktur
- Begynnelse, handling, slutt
- Rød tråd, overskrifter og avslutning
- Bruke tekstbindere og setningskobling
- Skrive tekster med nyanserende adjektiv
- Språklige virkemidler

Kommunikasjon

- Verbal
- Nonverbal

- Fortelle til bilder
- Rollelek, rollespill, framføringer
- Begrepsopplæring/begrepsstimulering,
- utvide ordforrådet
- Samtale barn/barn, voksen/barn
- Fortelle/gjenfortelle, samtaler om innhold fra høytlesing
- Lytte og gi respons til andre, samtaler, dialog

2.klasse

- Dramatisering

3. og 4.klasse

- Fortelle om egne opplevelser og erfaringer
- Beskrive tanker og følelser

Læringsstrategier

Lære om ulike læringstrategier

- Aktivere forkunnskaper/førforståelse
- Tankekart med bilder, symboler, tegninger
- Gjenfortelling
- Venndiagram med bilder, tegninger, symboler
- Begrepskart

2.klasse

- Tankekart med ord/begrep, tegninger, bilder
- Begrepskart
- Nøkkelord
- Strategier for avkoding og staving

3. og 4. klasse

- Tegne hendelseskart over innholdet i en tekst
- Stikkordslister
- Knyttneveregelen
- Refleksjon over egen læring

Bruk av digitale verktøy

- Kunne bruke ulike digitale verktøy, til å søke etter, navigere i, sortere, kategorisere og tolke digital informasjon hensiktsmessig og kritisk
- Kunne sette sammen, gjenbruke, omforme og videreutvikle ulike digitale elementer til produkter, for eksempel sammensatte tekster
- Kunne bruke digitale verktøy til å samarbeide i læringsprosesser, og til å presentere egen kunnskap og kompetanse til ulike mottakere
- Kunne bruke digitale verktøy på en forsvarlig måte, og ha et bevisst forhold til personvern og etisk bruk av internett
- Ta i bruk Læringsstøttende teknologi (LST).
Se vedlegg 13

4.

Mellomtrinnet

Mellomtrinnet, 5.- 7. trinn, «Den andre leseopplæringen»
Utviklingsområder

Mellomtrinnet, 5.–7. trinn

«Den andre leseopplæringen»

Utvikling av funksjonell leseferdighet er ifølge rammeverket for de grunnleggende ferdighetene, et samspill mellom forståelsesprosesser og avkodingsprosesser i tilnærmingen til tekst. Den grunnleggende leseopplæringen innebærer således å mestre lesing av papirtekster og skjermbaserte tekster med konsentrasjon, utholdenhet, flyt og sammenheng. I opplæringen på mellomtrinnet blir den funksjonelle leseferdigheten utviklet videre gjennom kunnskap om, og erfaring med ulike tekster i de enkelte fagene. Dette innebærer å kunne orientere seg i et tekstmangfold, og forholde seg kritisk til ulike typer informasjon i stadig mer komplekse lesesituasjoner.

Leseutvikling krever gode strategier for å kunne søke og bearbeide informasjon.

Bevisst bruk av hensiktsmessige lesestrategier som er tilpasset formålet med lesingen og med ulike teksttyper i fagene, er derfor avgjørende for å utvikle funksjonell leseferdighet og læring. Det skal bidra til å utvikle deres evne til refleksjon, tolkning og vurdering av fag- og skjønnlitterære tekster i bok og i ulike media. Skolen må stimulere til leselyst og leseopplevelser. Bruk av digitale verktøy er en viktig del av leseopplæringa.

Gode lesere:

- Utnytter bakgrunnskunnskap
- Er aktive mens de leser
- Bearbeider og organiserer stoffet
- Skriver i tilknytning til lesing
- Snakker om og diskuterer hva de leser
- Leser mye på eget initiativ

I motsetning til de gode leserne har vi de som:

- Går rett på lesingen uten å hente fram bakgrunnskunnskapen
- Leser på en passiv måte
- Leser uten å bearbeide og organisere stoffet
- Ikke skriver i tilknytning til lesing
- Ikke snakker med andre om det de leser
- Ikke leser noe særlig utenom det som er pålagt

Lesesenteret i Stavanger har utarbeidet LESELOS som retter oppmerksomheten mot seks områder som synes å være av spesiell betydning for god leseutvikling:

- målretting
- førforståelse
- koding
- ordforråd
- leseforståelse
- metakognisjon

UTVIKLINGSOMRÅDER, 5.-7.TRINN

Utviklingsområder	Kjennetegn på god praksis
<i>Språklig bevissthet</i> • Språkets innhold • Språkets form • Språkforståelse • Fonologisk bevissthet Systematisk leseopplæring som sikrer at eleven utvikler gode språklige ferdigheter	• Videreutvikle forståelse for ord og begreper. Forstå hva ord og begrep betyr • Kunne forklare begrepets betydning og innhold ved hjelp av egne ord • Kunne bruke ordene i korrekt sammenheng • Holde fokus på universelle begrep, sentrale ord, fagbegrep og gloser, høyfrekvente ord i norsk og engelsk • Se hvordan enkeltord til sammen utgjør større enheter og setninger • Sette ordene i riktig rekkefølge slik at de til sammen gir mening. Vite hvordan det å endre ordenes plass gir ny mening. • Binde setninger sammen til tekst • Enkle og komplekse grafemer/lydpakker, diftonger • Fortsette arbeid med språklige detaljer - stavelser, stavelsesdeling, morfemer, sammensatte ord, endelser, ordfamilier Ferdighetsområder i å kunne lese Forberede, utføre og bearbeide innebærer å ta i bruk ulike strategier for å forstå tekster av stadig større vanskegrad. Dette forutsetter avkodingsstrategier der lyder trekkes sammen til ord, ord til setninger og setninger til tekst. Finne innebærer å finne fram til informasjon som er eksplisitt eller implisitt uttrykt i tekster. Tolke og sammenholde innebærer å kunne trekke slutninger på bakgrunn av innholdet i én eller flere tekster. Reflektere og vurdere innebærer å forholde seg selvstendig til tekster. Dette spenner fra å kommentere innholdet i tekster med utgangspunkt i egne meninger til å forholde seg kritisk til en tekst som en helhet og begrunne egne synspunkter, analyser eller vurderinger.

Lesing	
<u>Mållrettet lesing</u>	• Velge lesestrategi/lesemåter ut fra formålet med lesingen av en bestemt tekst • Velge lesemåte ut fra formål og tekst. F.eks. skumlese, letelese, oversiktslese, nærlese/detaljlese • Orienter seg i teksten og endre lesestrategi/lesemåter ved behov • Velge lesestoff tilpasset egne ferdigheter • Lese kritisk og reflekterende
<u>Førforståelse</u>	• Orienter seg i teksten, se på/lese og hente informasjon fra bilder, bildetekst, grafer, kart, diagrammer, modeller og tabeller • Utnytte egne forkunnskaper for å foregripe innholdet • Vurdere (oppretholde eller endre) egne antagelser
<u>Koding</u>	• Ha trygge kodingsferdigheter på bokstavnivå, bokstav- sekvensnivå • Ha trygge kodingsferdigheter på morfemnivå • Kunne vise at de mestrer ortografi, tegnsetting, variert ordforråd og bruk av ulike setningskonstruksjoner med utgangspunkt i ulike tekster • Lese med flyt. Repetert lesing/automatisert ordavkodning • Lese i samsvar med særtrekk i ulike tekster. Ulike sjangre/ulike måter å "angripe" tekster. Kjenne igjen tekster som er typiske og sentrale for sine fag
<u>Ordforråd</u>	• Stoppe opp og markere nye ord i en tekst • Ta i bruk strategier for å lære nye ord • Bruke nye ord i presentasjoner
<u>Leseforståelse</u>	• Strukturere informasjon fra tekst • Gjenkjenne strukturelle virkemidler i tekst • Forstå både det eksplisitte og det implisitte innholdet (lese "mellom linjene") • Identifisere hovedtemaer i alle typer tekst • Gi begrunnende vurdering av tekstens form og faglige innhold • Stille spørsmål fra teksten • Gjengi innholdet i teksten • Gjenskape teksten • Et fakta/faglitterært leseprosjekt i året • Et skjønnlitterært leseprosjekt i året

<u>Metakognisjon</u>	• Bli bevisste lesere som tenker rundt egen læring og utvikling (metakognitiv refleksjon) før, under og etter lesing • Reflektere over anvendte lesestrategier
<u>Skrijving</u> • Systematisk skriveopplæring som sikrer at elevene ytrer seg forståelig, og på en hensiktsmessig måte om ulike emner • Systematisk skriveopplæring som sikrer at elevene kommuniserer med andre • Systematisk skriveopplæring som sikrer at elevene bruker skrijving som et redskap for å utvikle egne tanker og egen læring i alle fag • Skrijving brukes for kunnskapstilegnelse i alle fag – på fagets egne premisser • Utvikle elevene til kompetente skrivere • Å lære seg å skrive er mer enn å «knekke koden», lære seg elementære rettskrivningsregler og å skrive enkle tekster	Ferdighetsområder i å kunne skrive Planlegge og bearbeide innebærer å kunne ta i bruk ulike strategier og kilder som forberedelse til skrijving, og å være i stand til å revidere tekster på bakgrunn av egen vurdering og andres tilbakemeldinger. Å utforme innebærer å kunne beherske og ta i bruk rettskriving, grammatikk, setningsoppbygging og tekstbinding på papir og skjerm sammen med andre uttrykksmidler som bilder, figurer og symboler på en hensiktsmessig måte. Kommunisere innebærer å kunne uttrykke meninger, drøfte problemstillinger, dele kunnskap og erfaringer gjennom å tilpasse egne tekster til mottaker, innhold og formål. Reflektere og vurdere innebærer å bruke skrijving som redskap for å kunne følge med på og å utvikle bevissthet om egen læring. 1. Skrive mye på fagenes premisser, og bruke skrijving i kunnskapstilegnelsen. Elevene må få bruke skrijving som redskap for å lære, men de må også få eksplisitt opplæring i hvordan de kan skrive i hvert enkelt fag. 2. Bruke vurdering for læring for å fremme elevenes skriveutvikling. Det handler om å gi elevene respons mens de er i skriveprosessen og å legge opp undervisningen slik at de får mulighet til å bearbeide tekstene sine. 3. Gjøre elevene til strategiske skrivere. Det handler om å tydeliggjøre for elevene at vi bruker ulike teknikker og prosedyrer avhengig av hvor vi er i skriveprosessen. Elevene bør øves i å stille spørsmål som: Hva spør oppgaven etter? Hvem er leseren? I hvilken sammenheng skal teksten brukes? Hva vet leseren om temaet fra før? Det er viktig å lese modelltekster for å kunne forestille seg hvordan teksten kan se ut. Det er også viktig at læreren modellerer hvordan teksten blir til, slik at eleven kan se for seg den læringsprosessen han skal gjennom. 4. Gi rammer som støtte for elevenes skrijving. Gi elevene rammer og stillaser som hjelper dem å gjennomføre skolens ulike skriveoppgaver. Å gi elevene rammer for skrijving kan vi gjøre gjennom å lese eksempeltekster og diskutere tekstoppbygging og typiske kjennetegn ved tekstene. Rammer for skrijvingen kan også være konkrete støttestrukturer i form av skjema eller startsetninger som hjelper elevene. 5. Skape et klasserom der en diskuterer tekst og skrijving - et klasserom der det leses, skrives og snakkes om tekst.

• Rettskriving og tegnsetting • Setningsbygning og tekstutforming • Funksjonell skrijving • Tekstskaping • Motivasjon og interesse • Kommunikasjon – formål, innhold og form Skrijving et redskap for å utvikle egne tanker og egen læring Presentasjonsskriving med formål mottaker), innhold og publisering De skal erobre fagene gjennom skrijving	• Funksjonell skrift, tastaturmestring • Ta i bruk Læringsstøttende teknologi (LST). Se vedlegg 13. • Rettskriving med fokus på - tegnsetting - grammatikk - sammensatte ord - forenklinger – ortografi • Ordklasser med fokus på bøyninger i tid, form og tall • Ulike fortellinger: ” egentlig fortelling”, forløpsfortelling, refererende fortelling • Tekstorganisering: tekstbindere/bruk av bindeord, setningskobling, referanse, bruk av strukturelle virkemidler • Innhold, utdyping, tekstoppbygging, avsnitt • Tematisk organisering: tekstflyt, informasjonsstruktur • Mottakerbevissthet/kommunikasjon/ språkbruk/stil • Ikke-språklig koding (layout, bilde, grafer osv.) • Kunnskap om sjangere og teksttyper
<u>Kommunikasjon</u> • Verbal • Nonverbal	• Utvide ordforrådet • Fortelle om et faglig emne ved hjelp av relevante ord og begrep • Samtale barn/barn, voksen/barn • Ta utgangspunkt i innspill fra andre og videreutvikle dem gjennom samtalen. • Gi innspill til andre i en samtale. • Rollespill, drama, foredrag, framføringer • Stemmebruk, prosodi • Grunngi egne meninger og drøfte • Bruke egne erfaringer i faglig arbeid. • Holdninger • Vurdering, ”kritikk” • Gjenkjenne og forklare forskjellen mellom informasjon og argumentasjon • Forklare forskjellen mellom fakta og meninger • Planlegge, utforme og gjennomføre muntlige presentasjoner • Velge digitale ressurser og andre virkemidler bevisst • Tilpasse språk, ressurser og virkemidler til formål, situasjon og tilhørere • Beskrive tanker og følelser

<i>Læringsstrategier</i> • Lære om ulike læringsstrategier	• VØL-skjema/læringssskjema: aktivere forkunnskaper (bakgrunnskunnskaper) • Tankekart begrepskart • Gjenfortelling • Venndiagram • Stikkordslister, nøkkelord • BISON (Bilder, innledning, sluttdel, overskrifter og nøkkelbegreper) • SALTO (Superblikk, Alt jeg vet, Lesemåte, Tenkestopp og Oppsummering). • Kolonnenotat • Tekst- og tankespørsmål • Knyttneveregelen • Overvåkningsstrategier • Reflektere over egen læring • Tegne hendelseskart over innholdet i en tekst
<i>Bruk av digitale verktøy</i>	• Kunne bruke ulike digitale verktøy, til å søke etter, navigere i, sortere, kategorisere og tolke digital informasjon hensiktsmessig og kritisk • Kunne sette sammen, gjenbruke, omforme og videreutvikle ulike digitale elementer til produkter, for eksempel sammensatte tekster • Kunne bruke digitale verktøy til å samarbeide i læringsprosesser, og til å presentere egen kunnskap og kompetanse til ulike mottakere • Kunne bruke digitale verktøy på en forsvarlig måte, og ha et bevisst forhold til personvern og etisk bruk av internett • Ta i bruk Læringsstøttende teknologi (LST). <i>Se vedlegg 13.</i>

5.

Ungdomstrinnet

Ungdomstrinnet, 8.-10.trinn «Den tredje leseopplæringen»
Utviklingsområder

Ungdomstrinnet, 8.–10.trinn

«Den tredje leseopp-læringen»

Mål med lesing på ungdomstrinnet ifølge Kunnskapsløftet

Lese for å tilegne seg kunnskap og innsikt i fagene. Lese for å oppleve, reflektere, tolke og vurdere tekster i flere sjangere, fag- og skjønnlitteratur.

Den tredje leseopplæringen legger vekt på å lese, tenke, samtale og skrive i en naturlig helhet. Leseopplæring er ikke bare begynneropplæring. Direkte undervisning i hvordan en tekst eller et tekstavsnitt kan angripes, hvilke lesestrategier som egner seg for ulike typer tekster, hvordan man kan lese mellom linjene og gå bakom den informasjonen man finner eksplisitt osv., er viktig for å utvikle elevenes lesekompetanse.

Elevene lærer på ulike måter. Forskjellige strategier og fleksible arbeidsmåter fra barnetrinnet utvikles videre til ungdomstrinnets nivå. Nye strategier innføres ved gjentatt modellering og utprøving. Dersom kartlegging viser at elevene ikke har nådd forventet lesekompetanse på ungdomsskoletrinnet, må man iverksette tiltak med utgangspunkt i elevenes mestringsnivå. Se f.eks. planer for lesing på barneskoletrinnet, samt vedlegg 7 (Kritisk utvikling av avkodingsferdigheter).

Leselyst og mestring henger nært sammen. Gjennom motivasjon og ulike tiltak som f.eks. leseprosjekter og lesekurs, som favner alle elevene i klassen, kan man påvirke elevenes lesevaner og leselyst.

Det helhetlige perspektivet bidrar til å styrke elevenes leseforståelse og læring. Det bidrar også til å utvikle deres evne til refleksjon, tolkning og vurdering av fag- og skjønnlitterære tekster i ulike media. Lesing blir først effektivt når elevene vet hvordan de kan lese og bearbeide stoffet.

Læreplanen stiller store krav til elevenes ferdigheter i lesing og skriving, samt evne til refleksjon og metakognisjon. Fagmålene er omfattende, og det forventes at elevene på ungdomstrinnet skal være modne lesere. Dette forutsetter at de har kommet seg over i et høyere lesestadium. Et spekter av tilnæringsmåter gir rike leseopplevelser, skaper rom for refleksjon og utvikler elevenes litterære kompetanse. Sjangerkunnskap videreutvikles og nye begreper tas i bruk. Elevvurdering som underveisvurdering har en sentral plass i leseopplæringa. Faglige og relevante tilbakemeldinger fra lærere og medelever er viktig for elevenes leseutvikling.

En god lesere er ikke nødvendigvis en feilfri lesere. Men en god lesere oppdager når det er noe han eller hun ikke forstår. En god lesere stopper opp og prøver å finne ut av det som han eller hun ikke forstod. En god lesere leser relativt ofte og øker derfor gradvis lese hastigheten sin. Da blir det enda lettere å lese.

Gode lesere har en betydelig fordel. De leser effektivt og kan lett finne fram til opplysninger de trenger. Skolearbeidet føles lettere, og de har større glede av å lese.

(Signatur 3, 2008)

UTVIKLINGSOMRÅDER, 8.-10.TRINN

Utviklingsområder	Kjennetegn på god praksis:
<i>Språklig bevissthet</i> Språkets innhold Språkets form Språkforståelse Fonologisk bevissthet	Videreutvikle forståelse for ord og begreper Fortsette arbeid med språklige detaljer
<i>Lesing</i> Lytte-og leseforståelse Leseinteresse Leseflyt	Lese skjønnlitterære tekster i ulike sjangre Et skjønnlitterært leseprosjekt i løpet av ungdomskolen Et fagrelatert leseprosjekt i løpet av ungdomsskolen Trekke paralleller mellom innholdet i teksten og eget liv Delta i bevisstgjørende samtaler om hvorfor det er viktig å hente fram bakgrunnskunnskap Lese nordiske språk Reflektere over innhold i tekster Finne konkret og relevant informasjon i tekster Tolke og trekke slutninger Finne og tolke informasjon i tabeller, diagrammer osv. Identifisere hovedtemaer i alle typer tekster Peke på tvetydigheter Finne og kombinere informasjon fra ulike steder i teksten Forklare forskjellen mellom ulike typer fagtekster og peke på sentrale trekk som skiller dem fra hverandre Vurdere om en kilde er troverdig
<i>Skrivning</i> Tekstskaping Rettskriving og tegnsetting Funksjonell skrivning Motivasjon og interesse Kommunikasjon	Funksjonell skrift, tastaturmestring Presist og variert ordforråd i ulike tekster Språklige virkemidler som ironi, humor, sammenlikninger osv. Skrive på fagets premisser, både fagtekster og skjønnlitterære tekster, bruke riktig skrivemåte og fagbegrep tilpasset tekstens formål og mottaker Bygge opp og hensiktsmessig strukturere både skjønnlitterære tekster og fagtekster Skriveren har meningsbærende setninger med relevante faglige begreper, uttrykksmåter og stor variasjon av språklige virkemidler Mestre alle typer tegnsetting og ha riktig stavemåte for alle typer ord (lydrette, ikke lydrette, fremmedord)

Kommunikasjon

- Verbal
- Nonverbal

- Utvide ordforrådet
- Utforskende og reflekterende samtaler om ulike tekster, film og teater
- Variere stemmen for å fremheve sentrale poenger
- Vurdere hvor det er naturlig å legge inn pauser
- Utnytte informasjon fra komma, punktum, utropstegn, spørsmålstegn og anførselstegn
- Samtale om ord/faguttrykk
- Framføringer og presentasjoner
- Lede og referere diskusjoner/ debatter
- Vurdere egne og andres framføringer
- Argumentasjon, refleksjon og drøftinger
- Planlegge, utforme og gjennomføre muntlige presentasjoner
- Velge digitale ressurser og andre virkemidler bevisst
- Tilpasse språk, ressurser og virkemidler til formål, situasjon og tilhører
- Diskusjon om kommunikasjon på sosiale medier
- Argumentere for eget synspunkt
- Gi konkret og konstruktiv respons
- Drive en samtale framover
- Beskrive tanker og følelser
- Drøfte hvordan man kan vise empati

Læringsstrategier

- Velge ulike strategier tilpasset faser i lesingen, skriving og muntlig bruk av språket
- Vurdere om valgt strategi fungerte godt eller dårlig.
- Variere læringsstrategi etter formålet
- Lese og navigere hensiktsmessig på internett

Bruk av digitale verktøy

- Kunne bruke ulike digitale verktøy, til å søke etter, navigere i, sortere, kategorisere og tolke digital informasjon hensiktsmessig og kritisk
- Kunne sette sammen, gjenbruke, omforme og videreutvikle ulike digitale elementer til produkter, for eksempel sammensatte tekster
- Kunne bruke digitale verktøy til å samarbeide i læringsprosesser, og til å presentere egen kunnskap og kompetanse til ulike mottakere
- Kunne bruke digitale verktøy på en forsvarlig måte, og ha et bevisst forhold til personvern og etisk bruk av internett
- Ta i bruk Læringsstøttende teknologi (LST).
Se vedlegg 13.

6.

Vedlegg

- Leseplakaten
- Veiledet lesing
- Lesing i alle fag – lesing av fagtekster
- Lese- og læringsstrategier
- Lesemåter
- Skrivetrekanter
- Å skape engasjement og lesemotivasjon
- Tiltaksliste
- Prosedyre for elever som har rett til grunnleggende norskopplæring
- Ordforklaringer
- Dysleksivennlig skole
- Tras
- LST - Lese- og SkriveTeknologi
- Når språk, lesing og skriving blir vanskelig
- Blyantgrep
- Referanseliste

Vedlegg 1:

LESEPLAKATEN

- Alle lærere er leselærere
- Lesekompetanse omfatter leseglede, leseferdighet, lese- og læringsstrategier og informasjonskompetanse
- Å velge den riktige teksten er avgjørende for elevens engasjement og læringsutbytte
- Høytlesing er vel anvendt tid
- Å snakke om tekster og bilder utvikler leseforståelse
- Effektive lese- og læringsstrategier kan læres
- Å snakke om leseprosessen er første skritt
- Det eleven får til med veiledning og støtte i dag, kan han/hun få til alene i morgen – gradert støtte
- Lesing og skriving henger sammen. Undervisning i skriveprosessen støtter leseprosessen
- Innbydende omgivelser og lett tilgang på bøker er god lesestøtte
- Positive forventninger og tilbakemeldinger er drivkraft i lese- opplæringen

Vedlegg 2:

VEILEDET LESING

Veiledet lesing synes å romme alt fra organisatoriske rutiner til systematisk veiledning om hvordan en kan lese, tenke og snakke om tekst og lesing på en målbevisst måte.

- Tekstene som benyttes skal være tilpasset elevenes ferdighetsnivå
- Elevene må få den støtten de trenger for å lese tekstene
- Utbytte av lesingen øker dersom elevene får anledning til å snakke sammen om innhold og form. Veiledet lesing legger stor vekt på læringsstøttende utviklingsamtaler
- Elevenes lesing og deres arbeid før, under og etter lesing må observeres slik at lærergruppen kan lede elevgruppen mot deres nærmeste utviklingszone

Læreren modellerer, støtter og veileder elevene gjennom teksten slik at alle elevene tilegner seg «lure leseknep» som de kan anvende i andre lesesituasjoner. Veiledningen vil være avhengig av eleven, trinn, opplæringsmål og den spesifikke teksten som skal leses. I veiledet lesing legger en vekt på:

- Før-, underveis- og etterlesing
- Bruk av lese- og læringsstrategier
- Veiledet lesing brukes enten i stasjonsarbeid (New Zealand modellen) eller i hele klassen med fag- og skjønnlitterære tekster

Se tips på lesesenteret: www.uis.no/nb/lesesenteret.

Vedlegg 3:

LESING I ALLE FAG – LESING AV FAGTEKSTER. ET LITE UTVALG AV MULIGHETER.

	LESESTRATEGI	LÆRINGSTRATEGI – et lite utvalg av muligheter
Førlesefasen • Planlegge • Klargjøre	<i>Målretting</i>	• Formålet med lesingen • Lesemåte utfra formålet • Læringsmål og kriterier
	<i>Gjøre seg kjent i teksten</i>	• Bla igjennom teksten – hva slags tekst? • BISON – overblikk
	<i>Hente fram bakgrunnskunnskap</i>	• Samtalerunde med startere: «Når jeg ser dette, tenker jeg på... Dette minner meg om....» • Lage tankekart • Bruke VØL-skjema • Skrive logg
	<i>Sortere teksten- lage en skriftlig oversikt</i>	• Tankekart med overskrifter på ulike nivå (ulike farger) • Styrkenotat
	<i>Nye ord og deres betydning</i>	• Samtale om nye ord • Skjema/liste over nye ord og betydningen • Strukturert tankekart/ordkart

	LESESTRATEGI	LÆRINGSTRATEGI – et lite utvalg av muligheter
Lese- fasen • Omforme • Bearbeide	<i>Lese hele kapittelet i sammenheng.</i>	• Korlesing • Høytlesing fra lærer med lesestopp
	<i>Lese avsnitt for avsnitt</i> Omforming og bearbeiding av informasjon i teksten	• Læresamtale • Lesegruppe med roller – bruke rollekort • Startere • Lese med blyant i hånda • Merketursj • Tankekart • Nøkkelord og nøkkelsetninger • Jeg vet-setninger og jeg vet –tekst • Lage spørsmål FOSS strategi • Nye ord- ordkart/ordkort/ to eller tre kolonneskjema • Skrive logg

	LESESTRATEGI	LÆRINGSTRATEGI – et lite utvalg av muligheter
Etterlese- fasen • Kontrollere • Vurdere	<i>Oppsummere muntlig- hva har jeg lært?</i>	• Samtale par/grupper/felles • Læresamtale • Dramatisere • Holde foredrag/presentasjon
	<i>Oppsummering skriftlig- hva har jeg lest og lært?</i>	• Sammendrag • Styrkenotat • Strukturert tankekart • Veggavis/powerpointpresentasjon/ photostory... • Skrive fagtekst
	<i>Refleksjon- hvordan har jeg jobbet? Hva har jeg lært?</i>	• Refleksjonssamtaler/egenvurdering/ kameratvurdering • Læresamtale • Refleksjonslogg VØL (L:lært)

Vedlegg 4:

LESE- OG LÆRINGSSTRATEGIER.

For leseforståelse i alle fag.

Ved lesing av alle typer tekst fokuseres det på bruk av lese- og læringsstrategier, **FØR**, **UNDER** og **ETTER** lesingen. Det skraverte feltet viser hvilke strategier det skal jobbes med i hele opplæringsløpet. De nevnte strategiene er **et minimum** av hva elevene skal lære.

Læringsstrategier	1. trinn	2. trinn	3. trinn	4. trinn	5. trinn	6. trinn	7. trinn	8. trinn	9. trinn	10. trinn
BISON (bilde og overskrifter)										
Tegne fra teksten, tegnekart og tankekart										
Spørreord for å strukturere teksten (hvem, hva, når)										
Kolonnenotat										
FOSS – spørsmål-svar										
Læresamtale (med sidemann)										
Tankekart – fra enkel til vanskelig struktur										
VØL-skjema										
Nøkkelord og nøkkelsetninger										
Begrepskart/ordkart										
BISON										
Strukturert tankekart										
Sammendrag										

8.-10. TRINN REPETERER ALLE LÆRINGSSTRATEGIENE.

Lese- og læringsstrategier er de strategiene en velger for å strukturere, organisere og bearbeide innholdet i det en leser for at læringsutbytte skal bli best mulig.

Vedlegg 5:

LESEMÅTER

Skumlesing trenes når en gjør elevene oppmerksomme på meningsbærende enheter i teksten, overskrifter, enkeltord, setningsdeler, første setning i avsnittene osv. Målet er å skaffe seg oversikt over en tekst (BISON).

Skimming brukes gjerne i forbindelse med lesing av nettekster. Målet er det samme som med skumlesing – å skaffe oversikt over en nettekst og hva som er viktig å se nærmere på og hva en like gjerne kan navigere vekk fra.

Fotolesing er en metode en bruker for å få et kjapt og grovt overblikk over en tekst. Fotolesing er å kaste et fort blikk på sidene mens man blar gjennom boka. Med dette får du en oversikt over hvordan teksten er bygget opp og over en del av innholdet.

Hurtiglesing er å lese alle ordene hurtig og oppfatte det meste av innholdet.

Letelesing/skanning brukes når en er på jakt etter detaljer i en tekst. Letelesing leder sjelden til en helhetlig forståelse, men kan være hensiktsmessig når formålet med lesingen er å finne svar på konkrete spørsmål.

Nærlesing eller **dybdelesing** vil si å lese og bearbeide teksten på ulike måter for å lære. Den som nærleser bruker strategier i før-, under- og etter lesefasen.

Surfing er lesing på nett der leseren flyter med teksten og lar produsenten av teksten bestemme ruten eller at leseren følger den «veien» som han fanges av i øyeblikket.

Ikke-lineær lesing eller diskontinuerlig lesing, er lesing av tekster som ikke har en klar begynnelse eller slutt. Lesemåten trenes gjerne ved å lese nettekster, men også lære – boktekster kan benyttes for å lære elevene å skape sammenheng i sammensatte eller multimodale tekster. Elevene må lære seg å utnytte informasjonen fra bilder, grafer, tabeller, illustrasjoner, lydfiler osv. og gå opp egen «lesesti» gjennom nettekster så vel som læreboktekster.

Stillelesing er å lese stille for seg selv, og er trolig den vanligste lesemetode i både fritidslesing og lesing i skolesammenheng. Lesemåten brukes mye, men er ikke alltid like effektivt. I ethvert klasserom sitter elever som ikke får med seg innholdet når de leser stille. Lærer må alltid følge opp forståelsen med samtaler, logger eller arbeid der de får anledning til å vise det de har lært.

Periferlesing er lesing der oppmerksomheten ledes mot skjermens periferi – ut mot sidene og menyer og lenker.

Høytlesing er når læreren leser høyt for elevene, eller når elevene leser høyt for seg selv. Læreren modellerer god lesing og alle elevene får samme tilgang til stoffet. Mange elever har stort utbytte av å lese enkelte tekster på denne måten fordi det gjør det enklere å tilpasse lesefarten til innholdet og at de lærer bedre når de hører teksten samtidig som de leser den.

Opplevelseslesing er lesemetoden elevene oftest bruker i frilesing på skolen eller hjemme. Opplevelseslesing – av både faglitteratur og skjønnlitteratur – gir elevene leseerfaringer. De etablerer egne leseroller og lesevaner, og de kan bevisst og/eller intuitivt prøve ut ulike forståelsesstrategier

Korlesing er å lese høyt sammen med andre. Lesemåten egner seg spesielt godt når målet er å styrke leseflyt (uttale og intonasjon) og skape liv i teksten. Metoden brukes også for å gi lesestøtte når tekstene er utfordrende og vanskelige. Alle elevene får samme erfaring med teksten, lest like mye, like fort og samtidig.

Vedlegg 6:

SKRIVETREKANTEN

Skrivetrekanter har tre aspekter; **innhold**, **form** og **formål**. Den kan være en hjelp når eleven vurderer om de er på rett vei med skrivingen sin.

Innhold

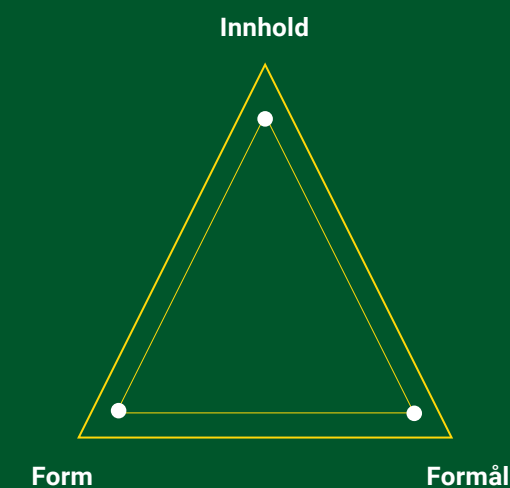
Hva må jeg som lærer gjøre for at elevene skal ha noe meningsfylt å skrive om?

Form

Hvordan må jeg legge undervisningen til rette for at elevene skal få uttrykke seg på en formålstjenlig måte?

Formål

Hvorfor skriver elevene?
Hvem skal lese tekstene?
Skal de publiseres?

Vedlegg 7:

Å SKAPE ENGASJEMENT OG LESE-MOTIVASJON.

Lesemotivasjon er kanskje et mindre konkret begrep enn det lesestrategier og bakgrunnskunnskap er, men ikke mindre viktig. Elevene må derfor få gode lese- og mestringsopplevelser tilpasset mestringsnivå. Mestring fører til motivasjon, og gode leseopplevelser er med på å fremme leseutviklingen til den enkelte elev. Derfor er det svært viktig å lykkes med lesingen. **Tiltak som skal gjennomføres for å fremme engasjement og lesemotivasjon:**

1.–7.trinn

TILGANG TIL BØKER / SKOLEBIBLIOTEK

- Besøk fra/på folkebiblioteket minimum en gang i året
- Ukentlige bibliotekbesøk – timeplanlagt
- Elevene skal ha tilgang til ulik litteratur og tidsskrifter i klasserommet – bokkasser
- Litteraturformidling skal skje jevnlig gjennom året

LESEPROSJEKT

- Et fakta/faglitterært leseprosjekt og et skjønnlitterært leseprosjekt i året
- – et av prosjektene er leseoppdragende og et er lesestimulerende
- Bokanmeldelse og bokpresentasjon minimum en gang i året

MENGDELESING

- Elevene skal ha stillelesing jevnlig.
- Elevene bør lese hjemme i selvvalgt litteratur (skjønn-faglitteratur, aviser, tegneserier, internett-tekster ...) minimum 60 minutter i uka
- Leseleksene skal være fra andre fag enn bare norskfaget

HØYTLESING

- Elevene skal lese høyt daglig for lesevenn/læringsvenn, for lærer eller i form av korlesing
- De voksne leser minimum 45 minutter fra ei skjønnlitterær bok hver uke (eventuelt lydbok på skolen, gjerne i matpausen)

8.–10. trinn

TILGANG TIL BØKER / SKOLEBIBLIOTEK

- Elevene skal ha tilgang til skolebiblioteket jevnlig
- Skolebiblioteket må ha et bredt tilbud av bøker i alle sjangre, tidsskrifter, ukeblader og tegneserier
- Elevene skal jevnlig ha litteraturformidling som inspirerer, motiverer og hjelper dem til å finne tekster og oppdatert litteratur som engasjerer

LESEPROSJEKT

- Det skal være et skjønnlitterært leseprosjekt minst en gang i løpet av ungdomsskolen
- Det skal være et faglitterært leseprosjekt minst en gang i løpet av ungdomsskolen
- Hver elev skal minimum fremføre en bokanmeldelse i løpet av ungdomsskolen

MENGDELESING

- Elevene skal ha stillelesing minimum 60 minutter – fag/ skjønnlitteratur i uka
- I det daglige arbeidet med lesing i alle fag, skal elevene få øvelse i å presentere lærestoff for hverandre ved hjelp av et bredt utvalg lese- og læringsstrategier
- Leseleksene skal være fra andre fag enn bare norskfaget

HØYTLESING

- Lese høyt i alle fag i den daglige undervisningen
- Korlesing, lesepartner, høytlesing
- Lytte til høytlesing eller lydbok/lydfil

Vedlegg 8:

TILTAKSLISTE

Tilpasset opplæring

GRUPPE-/KLASSELEDELSE:

Tydlig og forutsigbart. Plan for dagen ved oppstart. Én beskjed av gangen, sikre forståelse: involvere elevene i å forklare og gjenta oppgavene. Struktur på læringsøkt: skrive sidetall på tavla, viser frem bøker. Arbeide for gode relasjoner. Tilpasset opplæring. Elevmedvirkning. Ha blikk for læringsvinduet/toleransevinduet. Gi rom for individuelle avtaler.

VISUELL STØTTE:

Bruke dagtavle, bildestøtte til beskjeder, bruke videoer, konkrete.

BEGREPER:

Gjennomgå og sikre forståelse av begreper, samt repetisjon.

VARIERT UNDERVISNING:

Modellere, fysisk aktivitet med læring, leker med læring, fortløpende tilbakemeldinger muntlig, læringspartner, gruppeoppgaver, rebusoppgaver og praktiske oppgaver. Stasjoner: lesetrening, arbeid i små grupper, selvstendighet og variasjon i oppgavene.

LÆRINGSSTØTTENE VERKTØY (LST):

Læringsbrett/pc, tastatur, headset, rettskrivningsprogram, digitale lærebøker og lydbøker

SPRÅKVASK:

Ukebrev, månedsplan og årsplan bør skrives oversiktlig og lesevennlig. Arial 14 er fonten som er anbefalt av dysleksi Norge.

Vedlegg 9:

PROSEDYRE FOR ELEVER SOM HAR RETT TIL GRUNNLEGGENDE NORSKOPPLÆRING

Prosedyre for elever som har rett til grunnleggende norskopplæring for barne- og ungdomskolen.

- Kontaktlærer må ta en vurdering på om det er noen av elevene som trenger og testes.
- Hovedansvarlig for GNO opplæringen tar kartleggingsverktøy i grunnleggende norsk (udir) / daglig-norsk prøven.
- Deretter ser vi på skåringen, og vil finne ut hvilket nivå eleven er på.
- Bruke læreplanen, den sier noe om hva elevene skal kunne på nivå 1, 2 og 3.
- Følge læreverket «NorskPluss/Norsk Start», - både lesebok og arbeidsbok og nettressurs. Dette er et læreverk som er oppdatert mtp. Fagfornyelsen, og det ligger ferdig årsplan ute på nettet, for nivå 1,2 og 3.
- Det bør være faste GNO-lærere. En lærer på hvert nivå.
- Det kan være maks 4 på hver gruppe.
- Kan ha grupper på tvers av trinn.
- Praktisk estetiske fag vernes.
- Elevene skal testes hvert halvår ☒ Testen SKAL legges inn i elevmappen
- Hvor mange timer bør det være i uka? Minst 3, ideelt 5 timer, eventuelt trappe ned.. (burde gå parallelt i hvert fall noen timer norsk)

DETTE BØR TIMENE INNEHOLDE PÅ UNGDOMSTRINNET:

Time	Innhold for timen
1.	Se på uka, er det noen prøver – innleveringer (få på plass en struktur for uka) . Fokus på fagene naturfag, samfunnsfag og KRLE (definere vanskelige ord og begreper).
2.	Jobbe i NorskPluss/Norsk Start (hver elev har sin arbeidsbok og tekstbok). Gir alltid en lekse fra 2. - 3.time, i boken NorskPluss/Norsk Start
3.	Jobbe i NorskPluss/ Norsk Start
4.	Oppsummering av uka (Bruke nettsider – se over for tips)

Nettsteder:

- www.klartale.no/
- www.portal.sandefjordskolen.no/?sandefjordskolen.txt
- www.morsmal.no/no/

ALLE elevene SKAL ha en glosebok hvor de skriver ned vanskelige ord + en forklaring på norsk og morsmålet. Elevene skal i løpet av kurset ha en muntlig framføring om et selvvalgt tema. Her må man se an nivået til eleven.

ELEVEN SKAL OGSÅ KUNNE BEHERSKE:

- Power Point
- Word
- OneNote
- Teams

Kan hende at utviklingen hos eleven går raskere når de får flere timer i uka, det vil da kanskje holde med kun ½ år, og læreren som har GNO kan jobbe mer i gitte perioder (samme som for eksempel. Lesekurs)

Vedlegg 10:

ORDFORKLARINGER

Avkoding: _____
gjør leseren i stand til å gjenkjenne og uttale ordet, og få adgang til dets mening (identifisere skrevne ord)

Artikulasjon: _____
uttale, har med motoriske bevegelser i taleapparatet

Eksplisitt: _____
klar, tydelig

Enkle grafemer: _____
en bokstav som refererer til en språklyd

Fonem: _____
språklyd, den minste enheten i språket som skiller en mening fra en annen Fonemadisjon: legge til en lyd og høre hva det nye ordet blir (f.eks. s + kål, blir skål) Fonemanalyse: dele opp ord i språklyder (f.eks. bil blir b-i-l)

Fonembytte: _____
høre hvilket ord det blir hvis en språklyd byttes ut med en annen (hvis o i sol byttes ut med i, blir ordet sil)

Fonemsubtraksjon: _____
ta bort en språklyd og høre hva som blir igjen

Fonemsyntese: _____
trekke sammen (lyderer) språklyder til ord (f.eks. m-u-s blir mus) Fonologi: læren om språklydene og hvilken funksjon disse har i språket

Fonologisk bevissthet: _____
kunne dele opp ord artikulorisk og lyd-messig (finne hvert fonem i ordet)

Grafem: _____
refererer til en eller flere bokstaver som korresponderer med en språklyd (fonem-grafemforbindelse)

Høyfrekvente ord: _____
vanlige, ofte brukte småord i tekster

Implisitt: _____
indirekte, "mellom linjene"

Intonasjon: _____
setningsmelodi

Komplekse grafemer: _____
flere bokstaver som sammen danner en språklyd, f.eks. kj, skj, ng, samt diftongene

Lydpakker: _____
konsonantforbindelser

Lydstridige ord: _____
ord som ikke er lydrette

Lydsubtraksjon: _____
se fonemsubtraksjon

Morfem: _____
språkets minste enhet med mening (et ord med mening).

Morfologi: _____
læren om hvordan ord er bygd opp og om hvordan ord bøyes

Nonsensord: _____
ord uten mening, tøyseord

Ordavkodingsferdigheter: _____
evne til å gjenkjenne et ord hurtig og sikkert (automatisert avkoding), sentralt for god leseflyt og leseforståelse

Ordfamiler: _____
ord som har en felles ortografisk struktur (f.eks mat og fat)

Ortografisk lesing: _____
gjenkjenner hele ordet på grunnlag av bokstavsekvensen (høyeste nivå i leseutviklingen)

Ortografisk skriving: _____
rettskriving, kjenner fonemene som hører til grafemene

Prosodi: _____
f.eks. språkets rytme, pauser, tonelag

Pseudoskriving: _____
kjennetegnes av uforståelige skriblerier eller lekeskriving

Resiliens: _____
evnen til å håndtere stress og katastrofer, og at et barn viser seg motstandsdyktig overfor psykiske problemer. Mennesker som har god resiliens klarer å håndtere kriser og påkjenninger på en positiv måte. Setningskobling/setningsbinding/tekstbinding: ord som viser til/refererer til tidligere ord i setningen/teksten og som gjør at setningene/teksten danner sammenhengende mening. Eks.: Det var en gang en konge. Han hadde tre sønner.

Stavelse: _____
naturlig enhet i ord, både når vi lytter og når vi sier ordene, et uttrykk for ordenes form

Syntaks: _____
læren om hvordan ord settes sammen til meningsfulle og grammatisk riktige fraser og setninger som formidler mening (form og oppbygging av språket f.eks. regler for setningskonstruksjon, ordstilling og rekkefølgen av ord i setninger)

Vedlegg 11:

DYSLEKSIVENNLIG SKOLE

Høsten 2021 begynte arbeidet for at Råde skal bli en dysleksivennlig skole.

Dysleksivennlig skole - 10 kriterier

1. _____

Skoleledelsen og lærerne har drøftet hva skolen kan gjøre for elever med lese- og skrivevansker, matematikkvansker og/eller språkvansker og har besluttet at skolen har som målsetting å være en dysleksivennlig skole. En dysleksivennlig skole skal til enhver tid etterstrebe å jobbe etter faglige retningslinjer. Søknaden bør behandles i alle skolens organer og ligge inne i virksomhetsplanen.

HUSK: Beskriv i korte trekk hvordan prosessen har forløpt. Ta med hele personalet, foreldre og elever i dette arbeidet.

2. _____

Dysleksivennlige skoler skal være gode skoler for elever med lese- og skrivevansker, men også matematikkvansker og språkvansker.

HUSK: Beskriv hvordan dere som skole jobber med matematikkvansker og språkvansker. Det er ønskelig på sikt å ha et godt planverk for alle tre områder.

3. _____

Skolen arbeider kontinuerlig med kompetanseheving av lærere på områdene lese- og skrivevansker, matematikkvansker og språkvansker, samt god pedagogisk bruk av IKT-hjelpemidler.

HUSK: Beskriv både hva dere har gjort, og hva dere planlegger for å videreutvikle/opprettholde kompetansen.

4. _____

Skolen har et læremiddeltilbud som sikrer alle elever tilgang til alt fagstoff. Skolen har innarbeidet gode rutiner for bruk av lese- og skrivevanskerstøttende teknologi (LST), digitale lærebøker og/eller lydbøker. Skolen har en rutine for hvordan elever som trenger kompensering, får opplæring, oppfølging og tilgang til disse.

HUSK: Legg ved skolens plan for IKT.

5. _____

Skolen arbeider aktivt for å skape et godt læringsmiljø og har fokus på klasseledelse og god struktur i undervisningen. Det foregår et kontinuerlig holdningsskapende arbeid ved skolen for å sikre at alle elever føler seg trygge og respekterte. Skolen har gode rutiner for både elevmedvirkning og foreldresamarbeid. Det er viktig at en dysleksivennlig skole jobber målrettet med åpenhet rundt det å ha spesifikke vansker.

6. _____

Skolen har innført en rutine for kartlegging av elevene som gjør at elevenes utvikling eller mangel på utvikling overvåkes. Skolen har prosedyrer for hva som skjer når en finner elever med spesifikke vansker.

HUSK: Legg ved skolens kartleggingsplan.

7. _____

Skolen må ha en god leseplan som bygger på forskningsbasert og anerkjent opplæring i lesing. Dette må være utbredt praksis i klasserommet. Skolen har rutiner for å sette inn forskningsbaserte tiltak for elever som står i fare for å utvikle lese- og skrivevansker, matematikkvansker eller språkvansker. Skolen evaluerer effekten av tiltakene underveis og justerer tiltakene for å sikre best mulig utvikling.

HUSK: Legg ved skolens leseplan.

8. _____

Skolen arbeider aktivt for å fremme tilpasset opplæring gjennom å legge til rette for varierte arbeidsmåter. Skolen benytter metoder som sikrer forståelse, har gode rutiner for «vurdering for læring» og involverer elevene i egen læring.

9. _____

En dysleksivennlig skole skal ivareta rettighetene til elever med lese- og skrivevansker, matematikkvansker og spesifikke språkvansker. Skolen må ha satt seg godt inn i de rettigheter og regler som finnes, og ha gode rutiner for å gi informasjon om eventuelle konsekvenser, herunder om fritaksregler, for elevene.

SKOLEN GIR ELEVENE (KRYSS AV):

- rett til å bruke lese- og skrivevanskerstøttende teknologi (LST) i alt skriftlig arbeid
- rett på tilpassede lekser (Husk: reell tilpasning, ikke mengdedifferensiering)
- rett til å vise sin kompetanse gjennom muntlige besvarelser der det er mulig
- rett til å bruke digitale lærebøker/lydbøker i alle fag
- rett på utvidet tid på prøver/eksamener
- ett til å få oppgavene opplest

10. _____

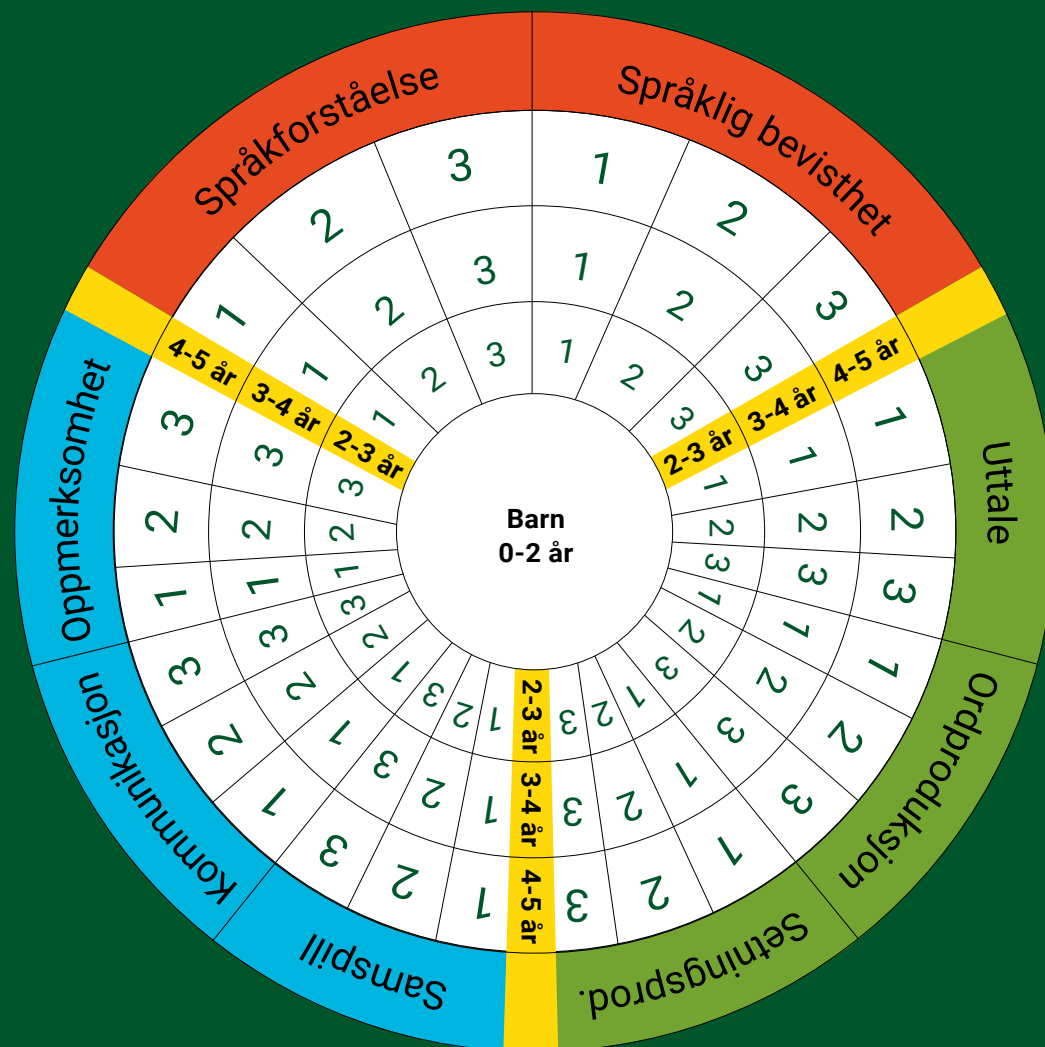
Foresatte får god informasjon om hva som er skolens plan for oppfølging av eleven. Foresatte medvirker til hvordan skolen kan tilrettelegge for eleven på best mulig måte. Skolen bør lage egnet skriftlig foreldreinformasjon.

Hentet 15.03.22:
Dysleksivennlig skole
– 10 kriterier
- Dysleksi Norge

Vedlegg 12:

TRAS

TRAS er et observasjonsmateriale som består av et skjema der åtte områder som er av betydning for språkutvikling tenkes observert. Områdene er samspill, kommunikasjon, oppmerksomhet, språkforståelse, språklig bevissthet og produksjon knyttet til lyd-, ord- og setningsnivå.

Vi skraverer 2 ganger pr. år pr. barn, det vil si 6 ganger.
For å vise at skraveringen er utført for 2. gang på et barn på 2-3 år, bruker vi to farger.

VI FORHOLDER OSS TIL TRE HOVEDFARGER:

To blåfarger for 2-3 år:	
To rødfarger for 3-4 år:	
To grønnfarger for 4-5 år	

Meningen med TRAS er å gjøre observasjoner for å følge hvert enkelt barn i dets utvikling, og benytte observasjonene til å drøfte videre tilrettelegging av pedagogiske tiltak. Forskerne bak verktøyet erfarte stadig at barn med språkforsinkelser i førskolealder ikke ble oppdaget før de fikk problemer med å mestre lese- og skriveopplæringen. Tidspunktet hjelpetiltakene blir satt inn er avgjørende for barnas videre utvikling. Språkstimulering har best effekt når den gis på et tidlig tidspunkt, og intensiverte språktiltak i skoleårene vil derfor bare i begrenset antall kunne kompensere for tap av god språkstimulering i førskolealder.

Dette er også et godt arbeidsmiddel når barnehagen skal samarbeide med helsestasjon, PPT, spesialpedagog, logoped og ved overgang til skole.

Vedlegg 13

LST - LESE- OG SKRIVETEKNOLOGI

Læreren arbeidsmåter og tilrettelegging har stor betydning for hva elevene trenger. Teknologien gir mange muligheter for lese- og skrivestøtte. Du kan bruke talesyntese, utvidet stavekontroll og diktering eller gjøre teksten mer tilgjengelig og forståelig med bilder, lyd og video.

Gjennom pedagogisk skjønn og kompetanse må læreren legge til rette for at alle elever får trening i å bruke lese- og skriveteknologi. Dette vil gi elevene en rik verktøykasse både for å få tilgang til fagstoff, litteraturopplevelser og for å få vist hva de kan gjennom skriving. Når vi tar i bruk digitale verktøy og smarte arbeidsmåter, kan vi lettere tilpasse for den enkeltes behov. Mange elever er opptatt av å være som "de andre". Det kan være lurt å la alle elevene ha tilgang til de samme verktøyene.

For å illustrere lese- og skriveteknologi, har vi hentet følgende modell fra "Språkløypene":

- Maskinvarer Programvarer
- Computer
- Nettbrett
- Smarttelefon

Skanner Grunnleggende LST-funksjoner: Opplesning OCR-behandling Ordforslag Talegjenkjenning Allmenne LST-funksjoner: Stavekontroll Grammatikkontroll Søkefunksjon Ordbok Oversettelsesfunksjon Synonymordbok. Det er viktig at undervisningen er eksplisitt. Det betyr at undervisningen er konkret og at lærer

henvender seg direkte til elevene, viser og forklarer hva elevene skal gjøre, hvordan det skal gjøres og hvorfor. Et annet karakteristisk trekk ved den eksplisitte undervisningen er at det bygges stillas rundt elevenes læring. Det kan bidra til å trygge elevene, og på den måten frigi energi hos elevene til å løse oppgavene.

Å bygge stillas rundt elevenes læring betyr blant annet at læreren støtter elevene i den grad han/hun har behov for, og at en etter hvert lar elevene overta og styre sin egen læringsprosess.

PÅ STATPED`S SIDER KAN DU LESE MER OM DE ULIKE FUNKSJONENE I LST:
www.statped.no/laringsressurser/sprak-og-tale/temaside-om-digital lese--og-skrivestotte/digital lese--og-skrivestotte/talesyntese/talesyntese-pa-ulike-en

Lesestøtte:

Engasjerende leser er et læreverktøy fra Microsoft som hjelper til med å forbedre leseferdighetene. Programmet er tilgjengelig i flere av Microsofts produktene. Lesevisning er en funksjon i nettleseren som "rydder" siden slik at teksten blir renere og enklere å forholde seg til. Når du bruker lesevisning, blir bare relevant tekst og relevante bilder vist. Lesevisning finner du i nettleserne Safari og Edge.

Talesyntese

Talesyntese er en funksjon som leser opp tekst på din digitale enhet. Du kan få teksten opplest i det tempoet du ønsker og lytte til den så mange ganger du trenger. For mange er dette helt nødvendig.

Talesyntese iPad og iPhone

På iPad og iPhone setter du på talesyntese ved å gå til Innstillinger og velge Tilgjengelighet. Under gruppen syn velger du opplest innhold. Du slår på Les opp markering. Det kan være lurt å slå på Uthev innhold. Da er det lett å se teksten som leses opp. Under stemmer kan du velge stemme og laste ned forbedrete utgaver. Det finnes stemmer på en rekke språk. Du kan også bestemme hastigheten på opplesingen og få opplest tekst mens du skriver.

Talesyntese Office 365

For å få lesestøtte i Word i Office365 bruker du funksjonen Engasjerende leser. Du finner den ved å gå til Visning og velge Engasjerende leser. Du får da en grønn pil og en knapp for innstillinger av lyd. Du kan velge mellom mann og kvinnestemme og justere hastigheten. Øverst i arket har du innstillinger for tekst, grammatikk og leseinnstillinger. I Outlook har du Les høyt-knappen i båndet under menyen Melding.

OCR

Når du skanner eller tar bilde av en tekst, kan du bruke en programvare som heter OCR for å kunne lese teksten med talesyntese og redigere i den. OCR står for Optical Character Recognition og finnes på mobiltelefoner, nettbrett, datamaskiner og kopimaskiner. Det vil alltid være elever som av ulike grunner ikke klarer å hente informasjon for eksempel fra en tekst i en bok, en plakat eller et papir. Når du bruker OCR og gjør en tekst digital, kan du benytte talesyntese for å få teksten lest opp. Når teksten er digital, kan du også forandre fonter, farger, kontrast og linjeavstand eller forstørre teksten.

Microsoft Office Lens

Office Lens er en app hvor du kan ta et bilde av tekst. Teksten blir da gjenkjent og redigerbar og leses med Engasjerende leser. Office Lens har apper både til iPad/iPhone og Android.

Skrivestøtte

Utvidet skrivestøtteprogram som AppWriter, CD-ord, IntoWords, Lingdys og Textpilot er

utviklet for å gi hjelp til de som strever med rettskrivning. Du får lister med forslag til ord. Du kan plukke ut ordet du vil skrive dersom du kjenner det igjen. Det er mange funksjoner og verktøy i programmene. For noen er det å skrive for krevende, til tross for gode skrivestøtteprogram. Da kan diktering være et godt verktøy. Diktering er en måte å produsere tekst på. Når du dikterer, blir det du sier omgjort til tekst. Du kan diktere på Pc, Mac, Chromebook, nettbrett og smarttelefon. Ved å diktere kan du produsere tekst uten å skrive for hånd eller bruke tastatur. Det stemmen sier blir omgjort til tekst.

Diktering iPad og iPhone

På iOS enheter som iPad og iPhone er diktering en del av operativsystemet. Det betyr at du kan diktere alle steder der det er tekst og du har tastaturet på skjermen. Diktering kan gjøres på mange språk. Du setter på diktering ved å åpne innstillinger og gå til Generelt. Her velger du Tastatur og Aktiver diktering. Du velger også dikteringsspråk. Legg merke til at du må være tilkoblet internett for å kunne diktere på norsk. Du kan bruke diktering på engelsk og tysk uten å være koblet til internett.

Diktering Office 365

Du kan diktere i Office365. Dette gjelder OneNote og Word. Under fanen Hjem finner du knappen Dikter i båndet og får opp denne boksen på skjermen. Under innstillinger kan du velge talespråk og om du vil ha automatisk tegnsetting. Foreløpig er det bare norsk bokmål som kan dikteres på norsk.

Skrive med flyt på tastaturet

Tastaturbo er laget for å legge til rette for enkel øving for alle elever. Ressursen passer godt i begynneropplæringen i digitale ferdigheter. Målet er at elevene skal kunne skrive med flyt på tastaturet. I programmet møter du en figur som heter Tastaturbo. Han er en fyr som møter på mange utfordringer. Elevene sin oppgave er å hjelpe han. Elevene driver han framover ved å bruke tastaturet.

Hentet 08.03.22: Tastaturbo | www.statped.no

Vedlegg 14

NÅR SPRÅK, LESING OG SKRIVING BLIR VANSKELIG

Kjennetegn på språkvansker i barnehagen:

- Spedbarn babler lite og er sene med å begynne å snakke/ komme med ord
- 3-åring produserer ikke ytringer på tre ord eller mer
- 4-5-åring kan være vanskelige å forstå, eller de sier lite
- 5-åring har lite ordbøyninger og enkel setningsstruktur
- De har vansker med språkforståelse
- De har problemer med å lære nye ord og har lite ordforråd for alderen
- De har liten interesse for bøker og i å bli lest for
- De foretrekker ofte å leke med yngre barn

Kjennetegn på språkvansker i skolealder 1.-10. trinn:

- Eleven har et fattig ordforråd i produksjon, og mange har forståelsesproblemer
- Eleven har vansker med å uttrykke seg i samtale og med å fortelle historier
- Eleven har vansker med å forstå reglene i lek, spill og aktiviteter
- Eleven har utfordringer med det sosiale samspillet, med at de ikke får være med i lek

- Eleven har avgrenset oppmerksomhet og utholdenhet i situasjoner som krever språk
- Eleven har vansker med å oppfatte beskjeder
- Flere av disse lærer rent teknisk å lese, men forståelsen mangler.
- Eleven har lese- og skrivevansker i skolealder. Det vil derfor være viktig å alltid se på språkerfardigheter generelt når en utreder for dysleksi. Mange med dysleksi har også underliggende språkvansker som ikke alltid blir oppdaget.
- Eleven leser sakte
- Eleven har problemer med å avkode nye og ukjente ord
- Eleven gjør mange lesefeil
- Eleven staver lydrett
- Eleven har dårlig leseflyt ved høytlesing
- Eleven har uklart håndskrift
- Eleven uttaler ord feil
- Eleven liker ikke å lese høyt
- Eleven har vansker i engelsk (automatisering av glosor, lesing og staving)
- Eleven har lav motivasjon for skole

Aas, Åsne Midtbø (2021) s. 18 og 29.

Vedlegg 15

BLYANTGREP

Godt blyantgrep

Fokus på finmotorikk og utvikling av skrivegrepet hos førskolebarn og førsteklasinger.

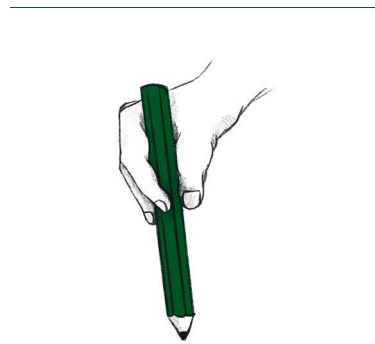
Kanskje du spør: **Er det viktig å skrive for hånd i den digitale alderen?** Ja, ifølge mange studier. Man husker bedre det man skriver for hånd sammenliknet med når man skriver på tastatur. Dette skjer gjennom bevegelsen vi gjør, følelsen av å ta i blyant og papir. Det å skrive for hånd gir også bedre resultater på lesing sammenliknet med når vi bruker tastene på et tastatur. Denne brosjyren kan hjelpe ditt barn til å få en smidig skolestart når det gjelder skriving.

Fokus på finmotorikk og grepsutvikling:

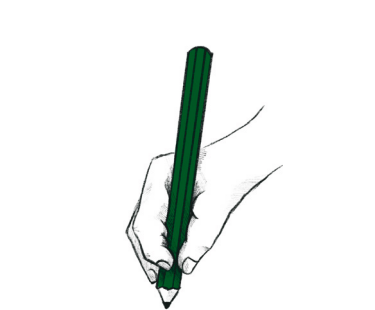
De fleste barna trenger tid til å tilegne seg skriveferdigheten, og mange brikker må være på plass før barnet begynner å skrive. Man kan begynne med å motivere barnet til varierte finmotoriske aktiviteter tidlig. Omkring skolestart er det mange barn som ikke har tilstrekkelig utviklet håndmotorikk til å kunne skrive lett og naturlig. En tidlig start kan derfor være en fordel.

Hva kan barnet før skolestart når det gjelder grep?

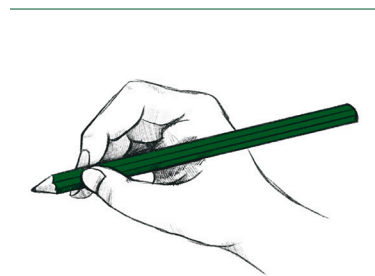
Barn har utviklet hånddominans. De bruker tre eller firepunktsgrep ved tegning.

Høyt halvpronert voksengrep 3,5 - 4,5 år

Lavpronert voksengrep 4,5 - 5,5 år

Normalt voksengrep 5,5 - 6 år

Eksempler på finmotorisk trening:

- egne/male på tavle eller store ark som er festet på veggen. Bruke store, tykke tusjer, fargestifter eller pensler, eventuelt fingermaling. Oppfordre til å tegne stort og bruke hele armen i tegnebevegelsen.
- Dekorere og klippe ut
- Leke med plastelina eller trolldeig
- Tre perler på snor
- Krølle sammen små papirbiter og skyte dem vekk med pekefinger og tommel, og langfinger og tommel

Et modent grep:

Tommelfingeren holder blyanten. Pekefingeren bare ligger lett på blyanten, og det er lett å løfte den. Langfingeren støtter blyanten nedenfra. Alle fingre skal sitte nesten like høyt på blyanten, ca 1 cm over den spisse delen og ca 2,5 cm fra papiret.

Små hjelpere:

Det finnes en rekke med små ting som kan hjelpe til med å få et riktig grep. Du kan få tak i dem i forskjellige butikker, både på nettet eller på bokhandel.

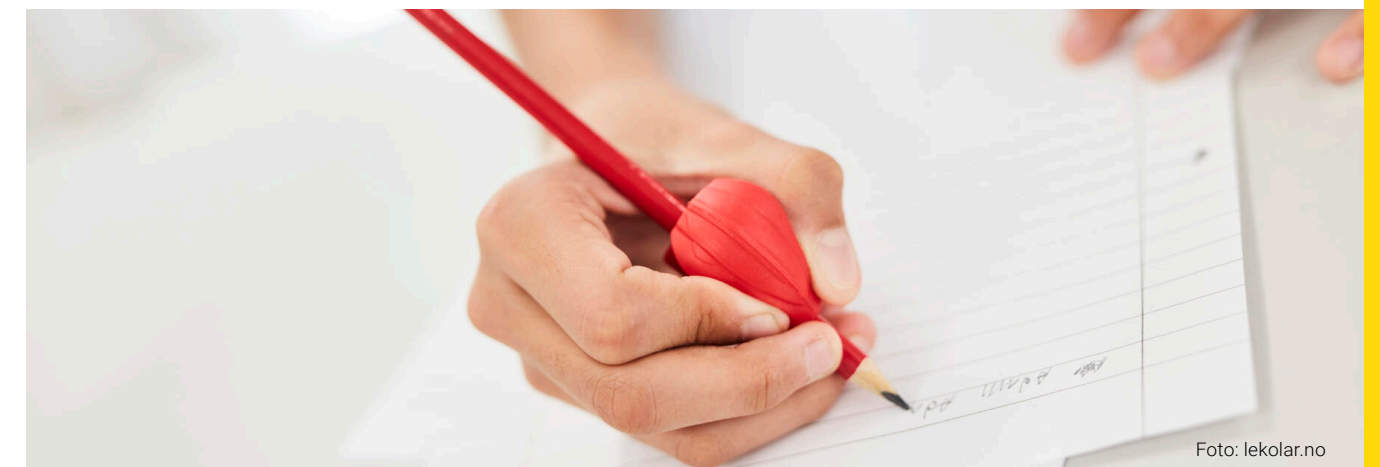

Foto: lekolar.no

Tips og huskereglar:

- Blyanten skal være spiss
- Håndleddet skal ikke løftes under skrivingen, en del av underarmen bør ligge på bordet som støtte

Referanseliste

Bøker:

Aas, Midtbø Åsne. Dysleksi-håndboka for lærere. Oslo: Universitetsforlaget (2021)

Andresen, Øyvind, Ingvild Holen, Åselill Kimestad, Unn Liestøl Larsen, Sigrun Wergeland. Signatur 3. Oslo: Fagbokforlaget (2008)

Austad, Ingolv m.fl Mening i tekst. Oslo: Cappelen Damm (2003)

Bråten, Ivar. Leseforståelse. Oslo: Cappelen Damm (2007)

Fuglestad, Unni, Toril Frafjord Hoem og Anne Håland. God leseplanlegging. Oslo: Cappelen Damm (2017)

Klæbo, Grethe og Dagrun Kibsgaard Sjøhelle, Veiledet lesing og skriving i begynneropplæringen. Oslo: Cappelen Damm (2013)

Roe, Astrid. Lesedidaktikk- etter den første leseopplæringen. Oslo: Universitetsforlaget (2.utgave 2011)

Sandell, Marie. Alle kan lære. Oslo: Kommuneforlaget (2006)

Planverk:

Stortingsmelding 19

Rammeplan for barnehagen

Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020

Helhetlig plan for integrering- og inkludering

Internett:

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/identitet-og-kulturelt-mangfold/>

<https://lesesenteret.uis.no/om-lesesenteret/aktuelt/forsteklassingene-bor-fa-introdesert-alle-bokstavene-for-jul-article97993-12719.html>

Dysleksi og fonologisk bevissthet i barnehage: Hva, hvorfor, hvordan og hvem? (utdanningsforskning.no)

